

Frigör familjen

Frigör familjen
Ingegerd Troedsson

Timbro/CVV

© FÖRFATTAREN OCH AB TIMBRO 2000
DESIGN OCH GRAFISK FORM: JONAS STRÖM, SILVER
SÄTTNING: MELANDERS FOTOSÄTTERI AB
TRYCK: ELANDERS GOTAB, STOCKHOLM 2000
ISBN 91-7566-463-1
ISSN 1404-3033. NR 14
CVV - CENTRUM FÖR VÄLFÄRD EFTER VÄLFÄRDSSTATEN
TEL 08-587 898 00
FAX 08-587 898 50
WWW.CVV.NU
INFO@CVV.NU

INNEHÅLL

INLEDNING 6

I INKOMST OCH BÄRKRAFT 12

- 1 Låg inkomst och välfärdsbokslut 13
- 2 Socialbidrag och reservationslön 18

II NEDSLAG I FOLKHEMMET 24

- 3 Skolbarn är också barn 25
- 4 Småbarnsfamiljers snäva val 40
- 5 För få barn 47
- 6 Högt skattade barnfamiljer 55

III FRÅN STYRNING MOT VALFRIHET 60

- 7 Balans rättigheter–skyldigheter 61
- 8 Från statlig styrning mot valfrihet 66
- 9 Jämställdhet! 80

IV SKATT EFTER BÄRKRAFT 88

- 10 Avstamp 89
- 11 Leva på sin lön! 96
- 12 Nytt besök i folkhemmet 112

SAMMANDRAG OCH KOSTNADER 120

BILAGA 126

REFERENSER 134

INLEDNING

Inget annat västland har försatt sina barnfamiljer i en sådan beroendeställning gentemot det allmänna som Sverige. Som denna skrift kommer att visa beskattas många barnfamiljer, trots hyggliga inkomster, till en nivå vid eller t o m under socialbidragsnivå. Lön eller hushållsinkomst blir därigenom en ofta dålig mätare på "vanliga" barnfamiljers ekonomiska standard.

Möjligheten att nå en skälig levnadsnivå påverkas allt mer av beslut i stat och kommun. Detta är förvisso motiverat när det gäller familjer utan möjlighet att själva klara sin försörjning. Men inte för alla dem där en övertung beskattningen är det stora problemet. Särskilt allvarligt är att stöd och bidrag mindre utformas för att underlätta där det bäst behövs utan desto mer för att styra familjerna i politiskt korrekt riktning. Runt 80 procent av stödet till småbarnsfamiljerna har redan en starkt styrande utformning. Maxtaxan, liksom en föreslagen andra pappamånad, skulle till höga kostnader förstärka detta.

Ambitionen har säkert varit den bästa. Att med fast, men hård, hand leda familjerna mot ett samhälle där alla är jämlika och jämställda. Men när utgångspunkten är att människor, föräldrar, inte förstår sitt eget eller sina barns bästa urholkas själva grunden för jämlikheten, tilltron till den enskilde. Och hur förbättras jämställdheten, inte minst mäns möjligheter att komma kvinnorna till mötes, när egen vård av barnen, eller mer tid för dem, ses som ett hot mot både jämställdhet och ekonomisk tillväxt?

Barnen tillåts bli ofrivilliga ambassadörer för ett nivelleringsstänkande, där det kända sambandet mellan harmonin hos föräldrarna och harmonin hos barnen förträngs.

Barnvänligt land?

Den tyska författningsdomstolen slog förra året fast att barnfamil-

jerna där får för lite pengar från staten. En motsvarande svensk domstol skulle säkerligen med skärpa brännmärka behandlingen av de familjer som själva tar hand om eller ordnar för sina små barn eller som har flera barn att försörja.

Målet sägs vara att göra Sverige till världens barnvänligaste land, ett land där – i motsats till nu – tillräckligt många barn skall födas. Skall detta bli möjligt krävs en genomgripande attitydförändring gentemot barnfamiljerna.

Myndigförklara

Ett långt politiskt liv har lärt mig att åtgärder som, i strid mot valfrihet och marknad, gynnar vissa alternativ på andras bekostnad nästan alltid motverkar sitt syfte. För familjens del gäller det därför att arbeta *med* föräldrarnas egna önskemål och eget ansvarstagande, inte *mot* dessa.

Syftet med denna skrift är ett systemskifte där föräldrarnas ansvarstagande, kreativitet och strävan ses som något positivt för både barnen och samhället, att ersätta skrivbordens enhetslösning med mångfald och tolerans.

Vi måste också befria oss från uppfattningen att ökade bidrag och ökat stöd alltid är rättvisare och mer solidariskt än att riva de hinder som följer av vårt världshögsta skattetryck och av en beskattning som inte tar hänsyn till försörjningsbördan.

Är det över huvud taget möjligt för barnfamiljerna att leva på sin lön när redan låginkomsttagaren avhänds 60 procent av vad han eller hon arbetar ihop, och där många t o m betalar statlig skatt samtidigt som de fortfarande lyfter inkomstprövade bidrag?

- Först och främst: hur åstadkomma en balans mellan rättigheter och skyldigheter som kan få allmän acceptans? Kanske inte av dem som företräder en översåtlig syn på politikernas uppgift, men av medborgarna själva.
- Vilka förändringar behövs i familjebeskattningen?
- Kan det omfattande, men ensidiga, stödet till kommunalt finansierad barnomsorg ersättas av en annan, valfrihetsbejakande ordning?
- Hur påverkas kvinnornas ställning? Och männens?
- Hur skall de inkomst- eller behovsriktade stöden, som nog alltid kommer att behövas, utformas så att de hjälper, inte försvårar?

Gilla läget

Uppgiften vore enkel om vi kunde börja om från början, från scratch. Men vi befinner oss i en verklighet, människors verklighet, och det kräver stor hänsyn. Nästan alla har vi fått anpassa oss till de regler som gäller, de skatter, stöd och bidrag som redan finns. Att bara riva för att få ljus och luft duger inte, det skulle få allvarliga följder för både vuxna och barn. Det gäller i stället att gilla läget och utifrån detta reformera den förda politiken.

Det gäller att växla in på ett annat spår med en ny färdriktning nu när konjunkturen är god och möjligheterna stora. Där fler kan leva på sin egen lön och där det allmännas insatser inriktas mot dem som verkligen behöver det allmännas stöd.

Om föräldrarna blir betrodda och all vård och omsorg om barnen – även i det egna hemmet – ses som riktiga och viktiga arbeten, då har vi kommit en bra bit på vägen mot ett barnvänligt samhälle. Fler unga kvinnor och män skulle våga ta ansvaret att fostra barn in i morgondagens samhälle.

INLEDNING

Låt mig till sist påpeka att slutsatser och förslag helt är mina egna.

Hakesta, Grillby den 12 juni 2000

Ingegerd Troedsson

I. INKOMST OCH BÄRKRAFT

1. Låg inkomst och välfärdsboks lut

EU har, gång på gång, i sina ekonomiska riktlinjer krävt att Sverige måste sänka skatten på arbete, särskilt för låginkomsttagare. Men "den envist återkommande uppmaningen från EU att Sverige skall sänka skatten för låginkomsttagare åtgärdas inte", skriver Svenska Dagbladet 2000-04-29.

Vem är egentligen låginkomsttagare?

Många, kanske de flesta, känner sig förmodligen då och då som låginkomsttagare, när räkningarna hopar sig och barnen behöver nya kläder för vintern. Eller när tvättmaskinen eller bilen har brakat samman. Särskilt som många barnfamiljer saknar buffert för oförutsedda utgifter.

Men, vem är låginkomsttagare? Är det den som tjänar mindre än hälften av genomsnittsinkomsten? Nästan 75 procent av alla anställda hade enligt senast tillgängliga uppgift en månadslön mellan 12 000 och 20 000 kronor. Vårbudgeten år 2000 innehåller en läsvärd *Fördelningspolitisk redogörelse*.¹ *Låg lön* antas där motsvara en lön på 85 kronor/timme (ca 14 750 kronor/månad eller 177 000 kronor/år), *medellön* 105 kronor/timme (ca 18 500 kronor/månad och 222 000 kronor/år) och *hög lön* 160 kronor/timme (28 100 kronor/månad eller 337 000 kronor/år).

Vem är då vad i skattesammanhang? En rad olika gränser reglerar den svenska inkomstbeskattningen.

Denna ger *förhöjt grundavdrag* för den som tjänar mellan 68 100 kronor och 205 000 kronor. (Se bilaga.) Detta förhöjda grundavdrag – den s k LO-rabatten – är som högst för inkomster omkring 110 000 kronor. Kan då detta ses som den verkligt låga

1. Prop. 1999/2000:100, bil. 3.

inkomsten? I någon mån sker så genom att *bostadsbidragen* för ensamföräldrar börjar trappas av vid en årsinkomst på 117 000 kronor. För makar/sambor avtrappas bostadsbidragen numera från halva detta belopp för vardera.

En *särskild skattereduktion* på 1 320 kronor per år infördes 1999 på inkomster upp till 135 000 kronor. Är inkomsten högre trappas skattereduktionen av för att upphöra helt vid 245 000 kronor. Väl där tillkommer snart (från 254 600 kronor) en statlig skatt på, till en början, 20 procent av inkomstökningen.

”Har någon sett en svensk medelinkomsttagare?” undrar ledarskribenten i *Dagens Industri* 2000-04-25. ”Sverige har märkligt nog inte några medelinkomsttagare. Den förvärvsarbetande som varken får skattereduktion som låginkomsttagare eller måste betala statlig skatt som höginkomsttagare kan känna sig unik... Vi har med andra ord ett skattesystem som delar in befolkningen i två grupper – en stor grupp låginkomsttagare och en mindre grupp höginkomsttagare. Vad kan syftet vara?”

Vem är höginkomsttagare?

Vem är då höginkomsttagare? Den som utöver kommunalskatt och pensionsavgift också anses kunna betala statlig inkomstskatt? Utgångspunkten måste väl i så fall vara att han/hon kan hålla sig själv och de sina med en god levnadsstandard också efter att den statliga skatten har betalats.

Är det så ute i den svenska verkligheten? Svaret blir: det beror allt på. Det beror i själva verket på väldigt mycket annat, som dagens individuella inkomstskatt eller gränsen för statlig skatt inte tar minsta hänsyn till.

Inkomst och ekonomisk bärkraft

Som skall visas i några *Nedslag i folkhemmet*, säger inkomsten i dag mycket litet om verklig ekonomisk bärkraft. Ofta innebär låg inkomst också låg standard. Men "LO-rabatten" kan också gå till make/sambo i hushåll med mycket god ekonomi, kanske därför att barnen är utflugna. Andra gånger kan den som enligt vår-budgeten ses som höginkomsttagare inte ens hålla sig och de sina med en standard som når upp till socialbidragsnivå.

Det är därför inte lätt i dagens Sverige att sätta någon bestämd gräns för vem/vilka som skall ses som låginkomsttagare och som därför, enligt EU:s återkommande uppmaningar, borde prioriteras i samband med skattesänkningarna.

Slutsatsen? Att vi långt mer än som sker borde se till verklig ekonomisk bärkraft vid beslut om skatter, bidrag och stöd. Gör vi det blir det också lättare att rikta särskilda skattelättnader mot dem som bäst behöver dem. Frågor som denna kommer att diskuteras i denna skrift.

Välfärdsbokslut

Betänkandet från kommittén Välfärdsbokslut, *Välfärd vid vägsäl*², visar att stora grupper under 90-talet har fått vidkännas sänkt standard. Trots att den ekonomiska utvecklingen efter 1998 varit positiv är den svenska välfärdsnivån fortfarande lägre än 1990. Fyra grupper har under 1990-talet fått det radikalt mycket sämre – de utrikes födda, de ensamstående mödrarna, sammanboende med 3 eller flera barn och yngre personer.

Var fjärde flerbarnsfamilj?

Vart tionde sammanboende par med flera barn hade redan 1990

2. SOU 2000:3.

inkomster under socialbidragsnormen mot 8 procent för ensamstående med barn.

”Både 1996 och 1997 är det mer än var fjärde ensamstående med barn som har inkomster som understiger socialbidragsnormen. Vi kan också konstatera att sammanboende med tre eller fler barn kommit att närma sig dessa höga andelar”, konstaterar kommittén själv.

Budgetpropositionen för år 2000 visar i ett diagram att makar/sambor med 3 eller flera barn 1998 hade en genomsnittlig disponibel inkomst som, justerad för försörjningsbördan, fallit till *under hälften* av den för motsvarande barnlösa par. Under hälften!

Utanförskap och segregering

Det långvariga socialbidragsberoendet har nära nog tredubblats mellan 1990 och 1997 till ca 215 000 personer. Under 1998 skedde en mindre minskning, till ca 200 000 personer. ”Trots nedgången fortsätter socialbidraget att för en stor grupp fungera som ett långvarigt försörjningsstöd i stället för att vara ett skydd vid akuta försörjningskriser”, konstaterar regeringen i en skrivelse till riksdagen våren 2000.³

Under 1997 levde närmare 120 000 barn i familjer med långvarigt socialbidrag, enligt samma skrivelse. Tre fjärdedelar av dessa barn hade utrikes födda föräldrar, varav de flesta invandrat under 1990-talets lågkonjunktur.

Den största andelen socialbidragstagare återfinns i de större städerna, där drygt hälften av samtliga socialbidragstagare finns och där också den genomsnittliga bidragstiden är längre än i

3. Utvecklingen inom den kommunala sektorn. Regeringens skrivelse 1999/2000:102.

mindre kommuner. Andra orsaker kan vara, anser regeringen i sin skrivelse, att hyresnivån är högre i storstäder liksom andelen ungdomar och flyktingar som inte har kvalificerat sig för a-kassa och sjukpenning.

Även om arbetslösheten har sjunkit uppgår den till 20 procent bland utomnordiska medborgare, och för utomeuropeiska medborgare till 24 procent. Regeringen söker botemedlet i lokala utvecklingssamtal mellan staten och berörda kommuner. Inriktningen är först och främst att höja sysselsättningsgraden och nivån på kunskaperna i det svenska språket bl a genom särskilda språkförskolor. Detta är i sig bra. Men är det tillräckligt?

Också vårbudgeten år 2000 visar i sin *Fördelningspolitiska redogörelse* att andelen ekonomiskt marginaliserade ökat från 5,7 procent vid slutet av 80-talet till 9,9 procent under slutet av 90-talet, en ökning med 74 procent. Med ekonomiskt marginaliserade avser man dem som minst tre år i följd haft en svag eller ingen anknytning till arbetsmarknaden och därmed små möjligheter att försörja sig själva.

Lön och fattigdomsstreck

Bortsett från de utrikes födda lever således många svenskfödda barnfamiljer på en mycket låg standard. Beror det på deltidsarbete, på att jobben är lågavlönade eller på arbetslöshet? Låt oss göra några *nedslag i folkhemmet* för att utröna vilka inkomster som krävs för att nå över fattigdomsstrecket.

Först en redogörelse för dagens lagstadgade socialbidrag.

2. Socialbidrag med reservationslön

Socialtjänstlagens försörjningsstöd *består sedan 1998 av två delar; riksnormen som beror på hushållsmedlemmarnas ålder och antal – den blir lägre per person ju större hushållet är – samt skäliga faktiska kostnader vid behov för åtta angivna områden. Den enskilde skall genom biståndet tillförsäkras en skälig levnadsnivå.*⁴

Riksnormen fastställs varje år av regeringen på grundval av Konsumentverkets senaste pris- och konsumtionsundersökningar. Riksnormen måste därför ses som regeringens officiella bedömning av den disponibla inkomst som krävs för en skälig levnadsnivå när hyra, arbetsresor o s v är betalda. Jag kommer därför att använda mig av denna riksnorm när jag granskar resultatet av den förda familjepolitiken.

Riksnormen år 2000

Riksnormen för en ensamstående uppgår år 2000 till sammanlagt 3 000 kronor i månaden, för två sammanboende vuxna till 5 040 kronor. Normen för makar/sambor med två barn på 7 och 10 år blir sammanlagt 8 380 kr i månaden. År barnen 11, 14 och 17 år är normen för enföräldersfamiljen 9 260 kronor, för makar/sambor 11 220 kronor i månaden. Till detta kommer "skäliga faktiska kostnader vid behov" för bostad, arbetsresor, sjukvård m m.

Riksnormen i sig innebär i genomsnitt lägre bidrag särskilt för de större barnfamiljerna jämfört med 1997 och tidigare år (se bilaga). De nya reglerna är därför inte helt jämförbara med beräkningar gjorda för tidigare år. Medan riksnormen bestäms av regeringen kan kommunerna själva bestämma vad som är att

4. Regeringens prop. 1996/97:124, *Ändring i socialtjänstlagen*.

betrakta som skäligt för boende; el, arbetsresor, sjukvård, fackavgift, akut tandvård och glasögon.

Utöver detta kan kommunerna *frivilligt* bevilja socialbidrag för sådant som inte innefattas i försörjningsstödet, t ex icke-akut tandvård eller nyinköp. Detta torde främst komma i fråga vid långvarigt socialbidragsberoende eller vid särskilda behov.

Försörjningsstödet ingen automatisk garanti

Försörjningsstödet skall utgöra ett sista skyddsnät när alla andra möjligheter är uttömda. För rätt till bistånd krävs att den enskilde "inte själv kan tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt", t ex genom inkomst av arbete, ersättning från arbetslöshetskassa eller genom försäljning av tillgångar som bil, husvagn eller – vid längre beroende – av huset där man bor. Biståndet skall också "utformas så att det stärker hans eller hennes resurser att leva ett självständigt liv."

Om den som söker ekonomiskt bistånd är arbetslös men i övrigt arbetsför gäller normalt som villkor för försörjningsstödet att den sökande står till arbetsmarknadens förfogande och godtar lämpligt, anvisat arbete. I denna skyldighet inbegrips arbetsmarknadspolitiska åtgärder som arbetsmarknadsutbildning, beredskapsarbete eller arbetsrehabiliterande åtgärder. Även grundutbildning i svenska räknas dit.

Den som "frivilligt" tar hand om egna barn på hel- eller deltid är i allmänhet inte berättigad till socialbidrag, även om barnen är små eller många. Socialstyrelsen (byrådirektör Eva Bergström) förtydligar på min fråga: "I allmänhet torde heltidsarbete krävas även av småbarnsfamiljer. En ansökan om (kompletterande) bistånd skall dock prövas individuellt. Särskilda omständigheter kan föreligga som att barnen har särskilda problem eller att

mamman är klen, inte orkar med heltidsarbete. Eller en invandrarfamilj med andra värderingar.”

Vid bedömning av rätten till ekonomiskt bistånd anses *sammansboende* ha samma försörjningsplikt mot varandra och gentemot barnen som gifta makar. Detta gäller också om barnen inte är gemensamma.

100 procents ”marginalskatt”

För en person eller en familj, som helt eller delvis lever på socialbidrag, minskar biståndet med varje ytterligare inkomst. Det blir hundraprocentiga ”marginalskatter”.

Detta kan synas hårt. Men resultatet kan annars bli att den som har varit berättigad till socialbidrag förbehålls en högre standard än andra hushåll med samma inkomster och försörjningsbörda. Problemet i dagens Sverige är nämligen att så många förvärvsarbetande just inte kan hålla sig med en högre levnadsstandard än bidragshushållen. Många föräldrar, inte minst med flera barn, kan t o m uppleva att de först när de blir arbetslösa kan nå en någorlunda skälig levnadsnivå. Utöver arbetslöshetsersättning kan de också få rätt till kompletterande socialbidrag.

Diskussion

Det är rimligt att kraven för att få socialbidrag är högt ställda och att den enskildes möjligheter att försörja sig själv eller använda egna tillgångar är uttömda. Det är inte detta debatten i första hand gäller utan den risk för *passivisering och utanförskap* som ett långvarigt socialbidragsberoende för med sig.

Mycket tyder på att högkonjunkturen inte med någon automatik kommer att hjälpa alla arbetsförmögna ur socialbidragsbero-

det om inte en väsentlig avlastning sker av en alltför tung skattebörda, i synnerhet för familjer med flera barn.

Reservationslönen högst i Sverige

Ett allvarligt problem är just att *reservationslönen* för den som lever på socialbidrag eller a-kassa – alltså den minimilön under vilken det inte är ekonomiskt intressant att ta ett jobb – är så hög i Sverige. Gunnar Du Rietz och Birgitta Laurent har i rapporten *Är det lönt att jobba?* utgått från senast tillgängliga uppgifter om löner och socialbidrag inom OECD.⁵

Studien visar (liksom tidigare OECD-rapporter) att Sverige 1998 hade de högsta reservationslönerna inom OECD, som andel av en genomsnittlig *industriarbetarlön*. Detta gällde såväl för ensamstående utan barn som för familjeförsörjare med två barn.

De höga svenska reservationslönerna beror inte främst på att bidragen internationellt sett är höga eller lönenivån låg utan framför allt på den höga skatten på arbete. Arbeten med heltidslöner under reservationslönen för en ensamstående slås i praktiken ut från arbetsmarknaden trots att de många gånger skulle underlätta inträdet på arbetsmarknaden för ungdomar eller icke yrkesutbildade invandrare.

Erfarenheter från olika länder visar också att det är bättre att söka jobb som anställd än som arbetslös. Låglönejobben är därför viktiga för att få fotfäste på arbetsmarknaden och fungerar ofta som en språngbräda till bättre jobb. *Arbetslöshetsfällan* är värre, den leder till utslagning och uppgivenhet. Den har bidragit till att arbetslösheten i Sverige alltjämt är så hög bland både ungdomar och invandrare.

5. Stockholm/SAF: november 1999.

Socialbidrag ingen automatisk rättighet

En berättigad invändning mot resonemanget kring reservationslönen är att bidragssökande är skyldiga att ta de arbeten som erbjuds, annars utgår ingen a-kassa och inget socialbidrag, konstaterar Du Rietz & Laurent.

Men självfallet blir kreativiteten i jobbsökandet högre (både hos AMS och den arbetslöse), liksom arbetsmotivationen om ett (nytt) jobb ger minst lika mycket som socialbidraget eller a-kassan. Kraven på produktivt arbete är också höga i de flesta anställningar. Det är inte heller ointressant att det under 1999 endast var ca 10 procent som fick sina (nya) jobb via arbetsförmedlingen, medan drygt 75 procent fick dem genom direktkontakt med arbetsgivaren.

Exemplet Farum

Erfarenheterna visar också att dagens arbetsmarknadspolitik eller socialtjänstens aktiverande åtgärder alltför ofta är otillräckliga. Detta gäller särskilt det ofta passiviserande mottagande som många invandrare möter i Sverige.

Den danska kommunen Farum har förts fram som ett utmärkt exempel på vad som kan göras.⁶ Det finns all anledning också i svenska kommuner att lära av Farum. Men jag hävdar att det i Sverige också krävs ett rejält omtänkande vad gäller både skatter och familjepolitik.

Stora familjer

Många invandrarfamiljer har för svenska förhållanden stora barnkullar. Som snart skall visas behöver en familj med 5 skolbarn i storstad tjäna bortåt 390 000 kronor för att nå socialbidrags-

6. Solberg Bengt & Zäll Fabian. *Farum – en yndig kommun*. CVV 2000.

nivå, ca 340 000 kronor om båda får jobb. Trots barnbidrag, flerbarnstillägg och bostadsbidrag.

Att så många barnfamiljer ligger under socialbidragsnivån tas ibland som intäkt för att normerna för försörjningsstödet är för höga. Jag hävdar att detta i stället är en följd av ett skattesystem som inte tar någon hänsyn till hur många som skall leva på inkomsten, och ett bidragssystem som – med nuvarande skatter – missgynnar större sammanboende familjer liksom dem som själva tar hand om sina små barn. Det är dessa förhållanden som måste ses över.

II. NEDSLAG I FOLKHEMMET

3. Skolbarn är också barn

I kapitlet "Låg inkomst och välfärdsbokslut" kunde vi se att en stor del av ensamföräldrarna liksom av sammanboende med tre eller flera barn låg under socialbidragsnivån. Hur ser då dessa hushåll ut i dag?

Ett sätt att komma närmare svaret är att studera vilka egna inkomster som krävs för att – efter "skäliga faktiska kostnader" för bostad, arbetsresor m m – nå socialbidragens *riksnorm för skälig levnadsnivå*. Denna norm fastställs som nämnts numera av regeringen utifrån Konsumentverkets senaste pris- och konsumtionsundersökningar.

I den intensiva maxtaxedebatten glöms ofta bort att mat- och klädesslukande barn över barnomsorgsåldern också kräver sin försörjning. Låt oss därför börja med att besöka några skolbarnsfamiljer där ekonomin precis motsvarar socialbidragens skäliga levnadsnivå.

I. Kärnfamiljer på socialbidragsnivå

Den ensamstående mammans ekonomiska situation diskuteras ofta medan såväl ensamstående utan barn som kärnfamiljen lätt kommer i skymundan.

Vi besöker därför först några kärnfamiljer, d v s sammanboende föräldrar där alla barn är gemensamma (inklusive adoptivbarn). Det sägs ibland att den traditionella kärnfamiljen är på väg att dö ut och att familjer med "mina, dina och våra barn" är vanligast. Det stämmer inte. Över två tredjedelar av barnfamiljerna är traditionella kärnfamiljer.⁷

7. Demografiska rapporter 1999:3, SCB 2000.

Några av de familjer vi besöker har 1 barn, några har 3 barn och några hör till de allt sällsyntare 5-barnsfamiljerna. Familjerna har ett gemensamt, de lever precis på socialbidragens "skäliga levnadsnivå". De har således inte mer att disponera än om de hade varit helt hänvisade till socialbidrag för sin försörjning.

I de familjer vi besöker delar barnen/ungdomarna rum två och två. Familjerna bor i hyreslägenhet med för riket genomsnittlig hyra. Vid 1 och 2 barn bor familjen således i en trerumslägenhet där månadshyran är 4 490 kronor, vid 3 eller 4 barn i en fyrrummare med en månadshyra på 5 520 kronor, vid 5 eller 6 barn i en femrumslägenhet med en månadshyra på 6 900 kronor. Makar utan barn antas bo i en tvårumslägenhet med genomsnittshyran 3 620 kronor.

Nödvändiga arbetsresor och fackavgift (som också ingår i försörjningsstödet) beräknas för varje förvärvsarbetande till 370 kronor respektive 250 kronor i månaden. (Se vidare bilaga.) Barnbidrag, flerbarnstillägg liksom eventuella bostadsbidrag är frånräknade och kommunalskatten uppgår till genomsnittliga 31,58 kronor. I familjen med 5 barn går de båda äldsta barnen i gymnasieskolan. Detta innebär att barnbidraget för dessa – "studiebidraget" – endast betalas ut under terminerna.

Vilka förvärvsinkomster har då dessa kärnfamiljer som precis nått socialbidragens skäliga levnadsnivå?

Erforderlig hushållsinkomst för att nå socialbidragsnivån för makar/sambor med gemensamma barn.

	<i>Alternativ I</i>	<i>Alternativ II</i>	<i>Alternativ III</i>
Makar utan barn	–	175 350 kr	173 700 kr
1 barn 15 år	216 600 kr	197 700 kr	213 670 kr
3 barn 11–15 år	266 400 kr	255 700 kr	289 300 kr
5 barn 11–19 år	331 500 kr	331 200 kr	367 100 kr

I alternativ I antas ena föräldern tjäna 192 000 kr/år, den andre resten av hushållsinkomsten, i alternativ II tjänar föräldrarna halva hushållsinkomsten var. I alternativ III förvärvsarbetar bara en av föräldrarna. Alla alternativen visar sammanlagd inkomst.

Optimistiska förutsättningar

Som vi kan se av tabellen behöver kärnfamiljer med skolbarn allt högre ytterligare inkomster ju fler barnen är för att nå en snäv socialbidragsnivå. Detta gäller i synnerhet dem som endast har *en* förvärvsinkomst att leva på. Ändå är beräkningarna optimistiska. Inga utgifter har tagits med för akut tandvård eller glasögon trots att dessa "vid behov" ingår i socialbidragets försörjningsstöd, ej heller har medtagits några kostnader för nyanaffningar, avbetalning på studiemedel, bil eller buffert.

Om dessa familjer bor i nyproducerade lägenheter eller i stadsområdenas förorter blir boendet dyrare än vid de genomsnittshyror jag räknat med. Och inkomstbehovet ännu högre!

Stora invandrarfamiljer

Av tabellen torde också framgå hur svårt det kan vara för *invandrarfamiljer* med många barn att klara sig utan socialbidrag. Inkomsten från en enda lön räcker sällan långt. Tjänar den ene

föräldern 192 000 kronor om året måste den andra föräldern samtidigt ha en inkomst på runt 150 000 kronor – vid fler än 5 barn mer – om socialbidragsnivån skall nås. Det gäller än mer om de bor i storstädernas förortsområden med de ofta höga hyresnivåerna där.

Bostadsbidragen

Inte heller bostadsbidragen förmår med nuvarande regler att hejda de allt högre inkomster som krävs i dessa flerbarnsfamiljer för att nå socialbidragsnivån. (Om bostadsbidragen, se bilaga.) En anledning är att bostadsbidragen numera avtrappas från en inkomst på 58 500 kronor för vardera föräldern oavsett hur många barnen är. Flerbarnstilläggen, som ersätter bostadsbidragen från och med fjärde barnet, räcker uppenbarligen inte som kompensation för detta.

För familjerna här ovan är, oavsett barnantal, bostadsbidragen helt avtrappade när socialbidragsnivån nås om familjen lever på en enda inkomst (alternativ III). I alternativ I kvarstår bostadsbidrag vid 3 barn med 10 440 kronor och vid 5 barn med 3 900 kronor om året. I alternativ II, halva inkomsten var, finns när socialbidragsnivån nås 9 000 kronor kvar vid 1 barn, 12 580 kronor vid 3 barn och 3 960 kronor vid 5 barn.

Skulle familjerna i stället bo i eget högt belånat småhus krävs ännu högre inkomster än tabellen visar, även om boendekostnaden är densamma som vid hyresboende. Småhusboende missgynnas nämligen numera av reglerna för bostadsbidragen genom att endast en bråkdel av bostadsräntan får räknas som boendekostnad. Detta trots att småhusboende blir allt vanligare ju större familjen är. Två av tre familjer med 3 eller fler barn bor i " eget " småhus.

Diskussion

Fattig familj kan betala statlig skatt. Familjer med på papperet hyggliga inkomster kan således ingå i de nära 25 procent av flerbarnsfamiljerna som enligt *Välfärd vid vägskäl* låg under socialbidragsnivån.

Medräknas kostnader för en ofta nödvändig bil – om än aldrig så begagnad eller enkel – skulle långt fler av de större barnfamiljerna ligga under fattigdomsstrecket. På många platser i vårt glesbefolkade land saknas offentliga kommunikationer (så t ex där jag själv bor, mitt i Mälardalen). Detta kräver t o m ofta två bilar för att båda föräldrarna skall kunna förvärvsarbeta!

Ändå kan flerbarnsfamiljer som inte ens har nått en snäv socialbidragsnivå avkrävas statlig skatt – något som rimligtvis endast borde gälla dem med god ekonomisk bärkraft. Gränsen för statsskattens 20 procent har visserligen höjts till inkomster över ca 254 600 kronor. Ändå kan den träffa kärnfamiljer med 3 eller flera barn redan innan de nått socialbidragsnivån. Det gäller, som vi kan se, i synnerhet dem som endast har en inkomst att leva på. På många orter i vårt land kan det vara svårt för båda föräldrarna att få arbete.

För höga socialbidragsnormer? En vanlig reaktion på de allt högre inkomster som krävs i flerbarnsfamiljerna är att socialbidragsnormerna måste vara för generöst tilltagna. Men riksnormen är, som visats, lägre per person ju större familjerna är.

Blir då mat/kläder billigare ju större hushållet är? Maten blir det knappast och möjligheten att ära kläder varierar. Kostnader för nyanskaffningar eller slitage blir sannolikt högre ju fler barnen är. De höga inkomster som krävs i kärnfamiljerna beror mindre på socialbidragsnormerna, mer på reglerna för skatter och

bostadsbidrag vilket vi kommer att se när vi besöker ensamföräldrar och ombildade familjer med samma antal barn och samma boendekostnader.

Som SCB visar hör makar/sambor med 3 eller flera barn generellt till de ekonomiskt sämst ställda. Andelen med låg inkomststandard är nästan lika hög som i enföräldersfamiljerna, eller 31 procent. Det är också vanligt att dessa familjer saknar kontantmarginal, eller haft svårt att betala utgifter.

II Hur ser det ut för ensamföräldrarna?

Nästan var fjärde barnfamilj består i dag av en ensamstående mamma eller pappa. Var femte mamma i Sverige är ensamstående, liksom var tjugonde pappa. Det innebär för båda grupperna i stort sett en fördubbling sedan 1990, enligt SCB.

Ensamföräldersfamiljerna är ofta små, drygt hälften har bara ett hemmavarande barn. Genomsnittet är 1,6 barn. Men det finns också ensamföräldrar med många barn, nästan var tionde ensamstående mamma har 3 barn och 3 procent 4 eller fler barn.

Låt oss nu besöka några ensamma mammor eller pappor som genom sitt förvärvsarbete precis klarar socialbidragens "skäliga levnadsnivå" för sina familjer. Hyror och barnkostnader är desamma som för kärnfamiljerna härövan med lika många barn. Barnen får nu underhållsstöd (gamla tiders bidragsförskott) med 14 076 kronor per barn och år. (Jag har inte räknat med *växelvis boende* vilket på senare år har blivit vanligare. Reglerna för detta är under omprövning. Inte heller att "boföräldern" någon gång kan lyfta ett högre *underhållsbidrag* för barnet/barnen än vad underhållsstödet ger eller – om den andra föräldern har dött – barnpension.)

Vilken förvärvsinkomst behöver då den ensamstående föräldern för att familjen skall nå socialbidragens skäliga levnadsnivå?

Erforderlig förvärvsinkomst för att nå socialbidragsnivån i enföräldersfamiljer

Ensamstående utan barn i 2:a	131 000 kr
Ensamförälder 1 barn 15 år i 3:a	108 500 kr
Ensamförälder 3 barn 11–15 år i 4:a	105 100 kr
Ensamförälder 5 barn 11–19 år i 5:a	109 700 kr

Ensamföräldrar uppnår således socialbidragsnivån vid väsentligt lägre förvärvsinkomster än för kärnfamiljerna med lika många barn, t o m vid lägre egna inkomster än för ensamstående utan barn. En anledning är givetvis att enföräldersfamiljen – i jämförelse med kärnfamiljen – består av en vuxen mindre. Det innebär lägre kostnader än för två vuxna, men medför samtidigt en desto större ansvars- och arbetsbörda för föräldern.

Den viktigaste anledningen är att barnkostnaderna *vid dessa låga inkomster* täcks – förutom av barnbidrag och flerbarnstillägg – av underhållsstöd samt "fulla" bostadsbidrag. Bostadsbidragen för ensamföräldrar reduceras nämligen först när förvärvsinkomsten blir högre än 117 000 kronor. (Vid de antagna hyrorna blir bostadsbidraget 25 140 kronor vid 1 barn, 40 320 kronor vid 3 barn och 46 800 kronor vid 5 barn.)

I 5-barnsfamiljen går de båda äldsta barnen i gymnasieskola och erhåller studiebidrag, precis som i kärnfamiljen. (Jag har här bortsett från att gymnasieungdomar kan få "extra tillägg" om familjens inkomst ligger under 124 900 kronor.)

Ytterligare förvärvsinkomster krävs – liksom för kärnfamiljerna – för att täcka utgifter för tandvård, avbetalning på studiemedel, nyanskaffningar, bil eller buffert. Skall varje barn få eget rum behövs givetvis högre inkomster i flerbarnsfamiljerna än vad tabellen anger. Även för ensamföräldrarna försvåras småhusboende av bostadsbidragsreglerna.

Diskussion

Rundgång: Den ganska låga förvärvsinkomst som krävs för att ensamföräldrar skall nå en skälig levnadsnivå innebär inte att ensamföräldrar i sig är otillbörligt gynnade. Tvärtom är det väl känt att många ensamföräldrar har det tungt både arbetsmässigt och ekonomiskt. Ungefär varannan familj saknar enligt SCB kontantmarginal, och över hälften av dem har svårt att betala löpande utgifter. Men underhållsstöden, som inte är behovsprövade, följer med även vid höga inkomster. Detta kan också gälla bostadsbidragen.

Bor familjen i lägenhet med genomsnittshyra, som i tabellen ovan, följer delar av bostadsbidragen med till en inkomst på drygt 312 000 kronor i 3-barnsfamiljer och upp till 345 000 kronor i familjer med 5 barn, således långt efter det socialbidragsnivån har nåtts. Detta innebär för den ensamma mamman eller pappan samtidigt en extra marginaleffekt på 20 procent långt efter att hon/han börjar betala statlig skatt vid en inkomst på ca 255 000 kronor. En rundgång om någon!

Heterogen grupp: Nästan var fjärde barnfamilj består i dag av en ensamstående mamma eller pappa. Det innebär för båda grupperna i stort sett en fördubbling sedan 1990, enligt SCB.

Samtidigt är gruppen ensamstående föräldrar numera, genom ökningen av skilsmässor och det stora antalet separationer

bland sammanboende föräldrar, mycket mer heterogen är förr i världen, då ensamstående föräldrar i stor utsträckning var mödrar med låga inkomster. Även om de flesta ensamstående föräldrar alltjämt har svag ekonomi och kanske en ansträngd livssituation i övrigt, finns det numera en hel del fall av ensamstående föräldrar, kvinnor men också män, med goda inkomster.

Ändå ses de ensamstående föräldrarna generellt som svaga, i behov av stöd. Baksidan av detta är de ofta mycket höga marginaleffekterna. En ensamförälder med 3 eller flera barn och så god inkomst att hon/han betalar statlig skatt, kan således få vidkännas marginaleffekter på nästan 80 procent i inkomstskatt, avtrappade bostadsbidrag och högre avbetalningar på studiemedel.

III Ombildade familjer

Med *ombildad familj* avses en familj där den ena eller båda parterna har med sig barn från tidigare förhållanden. Oftast är det kvinnans barn som följer med in i den nya familjen. De ombildade familjerna utgör endast 6 procent av samtliga barnfamiljer enligt SCB. Ombildade familjer är den barnrikaste familjetypen med i genomsnitt 2,47 hemmaboende barn. Var sjunde ombildad familj har 4 eller fler barn. I de traditionella kärnfamiljerna hade bara 4 procent 4 barn eller fler.

Låt oss nu besöka några ombildade familjer med "sammanbragta" barn. Liksom för de ensamma mammorna och papporna antas barnen få underhållsstöd med 14 076 kronor per barn och år. En ombildad familj kan få flerbarnstillägg även om barnen kommer från olika syskonkullar. Förutsättningen är att makarna/samborna "stadigvarande sammanbor och är eller har varit gifta eller har eller har haft barn gemensamt". De familjer

vi besöker antas uppbära flerbarnstillägg från tredje barnet men inte ha något gemensamt barn.

Hyror, barnkostnader liksom kostnader för arbetsresor, fackavgifter o s v är desamma som för kärnfamiljerna och enföräldersfamiljerna med samma antal barn. Vilka förvärvsinkomster har då dessa ombildade familjer som ligger precis på socialbidragsnivån?

Erforderlig hushållsinkomst för att nå socialbidragsnivån i familjer med "sammanbragta" barn

	<i>Alternativ I</i>	<i>Alternativ II</i>
Makar utan barn	175 350 kr tills	173 700 kr
1 barn 15 år	170 900 kr tills	192 150 kr
3 barn 11–15 år	166 700 kr tills	190 750 kr
5 barn 11–19 år	172 000 kr tills	197 500 kr

I alternativ I tjänar föräldrarna halva hushållsinkomsten var. I alternativ II förvärvsarbetar bara en av dem.

Dessa familjer når socialbidragsnivån vid betydligt lägre inkomster än om barnen är gemensamma. En ombildad 5-barnsfamilj som lever på en enda lön behöver endast en inkomst på drygt 197 000 kronor för att nå en skälig levnadsnivå, mot kärnfamiljens 367 000 kronor, nästan dubbla beloppet. Trots alldeles samma hyror, barnkostnader och övriga omkostnader!

Anledningen är här underhållsstöden (som inte är behovsprövade) och som inte heller räknas in vid inkomstprövningen av bostadsbidragen. När socialbidragsnivån nås i tabellen härövan utbetalas således alltjämt bostadsbidrag med betydande

belopp. I 3-barnsfamiljen med nära 30 000 kronor, om föräldrarna delar på inkomsten (alternativ I) och med nära 14 000 kronor i alternativ II. I 5-barnsfamiljen utgår 35 800 kronor i alternativ I och 19 000 kronor i alternativ II i bostadsbidrag.

Även här krävs ytterligare inkomster för att täcka kostnader för tandvård, nyanskaffningar, avbetalning på studiemedel eller bil. Högre förvärvsinkomster krävs också om barnen skall få egna rum, särskilt om familjen bor i "eget" belånat småhus.

Är något av barnen *gemensamt* – utan underhållsstöd – krävs högre inkomster för en skälig levnadsnivå än vad tabellen anger. Familjerna med 3 eller 5 barn behöver således – om föräldrarna delar på inkomsten – runt 27 000 kronor mer i hushållsinkomst om ett av barnen är gemensamt mot om inget barn är gemensamt. Även då är situationen betydligt gynnsammare än för kärnfamiljen.

Diskussion

De ombildade familjerna har genom underhållsstöd/underhållsbidrag eller kanske barnpensioner en ljusare ekonomisk situation än motsvarande kärnfamiljer. Detta underlättar givetvis möjligheten att försörja fler barn utan att ekonomin raseras.

Baksidan av de ombildade familjernas ljusa situation är som för andra familjetyper risken för höga margineffekter som följer med långt upp i inkomstlägena. Det finns anledning att diskutera om bostadsbidragen, som ändå kan ses som ett *behovsprövat* stöd, inte borde ta hänsyn till underhållsstöd och motsvarande.

De nuvarande reglerna försvårar samtidigt de *bidragsskyldiga* föräldrarnas möjlighet att fullgöra sina skyldigheter. Utgivet

underhåll beaktas nämligen inte i skattesammanhang, ej heller när rätten till bostadsbidrag beräknas.

IV Bidragsföräldrarna

Det finns alltså ännu en grupp föräldrar som vi borde besöka, *de bidragskyldiga föräldrarna*. (Jag bortser här från "växelvis boende", där barnen bor ömsom hos mamman, ömsom hos pappan. Reglerna där är under omprövning.) Först några ord om underhållsstödet som beslöts av riksdagen år 1996.

Underhållsstödet ger samma garanti som det tidigare bidragsförskottet för att barn till ensamstående föräldrar utan generell behovsprövning skall erhålla ett visst belopp per månad som bidrag till sin försörjning. Beloppet 1 173 kr per månad, 14 076 kr per år, är också detsamma. Underhållsstödet betalas utan prövning mot boförälderns inkomster. Detta gäller även om boföräldern bildar ny familj.

"Nyheterna – och de är radikala – gäller principerna för återbetalning till staten från den förälder som inte bor ihop med barnet. Denna skyldighet att helt eller delvis återbetala utgivet underhållsstöd har frikopplats från förälderns familjerättsliga skyldighet att betala underhållsbidrag" (enligt Föräldrabalken), påpekar familjerättsprofessor Anders Agell.⁸

Återbetalningen för underhållsstödet till barnen beräknas efter senast taxerade inkomst, varifrån dras 72 000 kronor. Vid 1 barn återbetalas 14 procent på överskjutande inkomst, vid 2 barn 11,50 procent för vardera barnet, vid 3 barn 10 procent för varje, vid 4 barn 7,75 procent och vid 5 barn 6,40 procent per barn.

8. Agell, Anders, *Underhållsstödet. Ett rättssystematiskt misstag*. Uppsala 1999.

Procenttalet fastställs för varje barn, även för barn i den bidragskyldigas eget hushåll. Återbetalningsbeloppet per barn kan högst bli det som har betalats ut i underhållsstöd, d v s 14 076 kronor per år och barn.

När nås socialbidragsnivån?

En ensamstående utan bidragskyldighet behöver 131 000 kronor för att nå socialbidragsnivån. Han/hon antas då bo i en tvårumslägenhet med en månadshyra på genomsnittliga 3 620 kronor. Kostnaderna för arbetsresor, sjukvård, fackavgift o s v har beräknats på samma sätt som för de andra hushållen.

Den bidragskyldiga föräldern kan som *umgängesförälder* få bostadsbidrag för en del av hyran. Förutsättningen är att barnet/barnen bor hos honom/henne periodvis och med viss regelbundenhet samt att bostaden är på minst 2 rum och kök/kokvrå med en bostadsyta på minst 40 kvadratmeter. Detta bostadsbidrag avtrappas som för ensamföräldrar med 20 procent av inkomsten över 117 000 kronor.

Inkomstskatten, liksom inkomstprövningen av bostadsbidraget, tar ingen hänsyn till vad bidragsföräldern betalar i underhåll. Vid den här antagna hyran på 3 620 kronor blir bostadsbidraget vid 1 barn högst 12 720 kronor per år, vid 2 barn högst 13 620 kronor, vid 3 eller flera barn högst 14 520 kronor per år.

I tabellen här nedan är bidragsföräldern också umgängesförälder. Efter fullgjord återbetalningsskyldighet krävs följande inkomster för att efter bostadsbidrag nå "skälig levnadsnivå".

Erforderlig förvärvsinkomst för att nå socialbidragsnivån för ensamstående umgängesförälder (efter bostadsbidrag)

<i>Umgängesbarn</i>	<i>Erforderlig inkomst</i>	<i>Bostadsbidrag</i>
0 barn	131 000 kr	0
1 barn	125 000 kr	11 720 kronor
2 barn	146 750 kr	7 670 kronor
3 barn	189 000 kr	avtrappat
5 barn	197 250 kr	avtrappat

Inga matkostnader för barnen har medräknats, dessa antas regleras mellan boföräldern och umgängesföräldern. Medräknas kostnader för umgänget med barnen som resor, nöjen, julklappar o s v behövs ännu högre inkomster, vilket i sin tur ökar återbetalningsskyldigheten samtidigt som de bostadsbidrag som kan finnas kvar minskar ytterligare.

Diskussion

Ny familj? Om den bidragsskyldiga bildar ny familj behövs *ännu högre inkomster än för kärnfamiljen* för att nå socialbidragsnivån. Det är i högsta grad motiverat att den underhållsskyldiga föräldern efter förmåga bidrar till sitt eller sina barn försörjning. Men hänsyn måste då också tas till både bidrags- och boföräldrarnas möjlighet att bidra till försörjningen av gemensamma barn.

Vårbudgeten 2000, bilaga 3, visar på ofta höga marginaleffekter för bidragsskyldiga föräldrar med lägre inkomster. Marginal-effekterna kan t o m bli högre än 100 procent. I maj 2000 finns 64 000 bidragsföräldrar, d v s drygt var fjärde, hos kronofogden.

Som nämnts tas – vid inkomstbeskattningen eller när bostadsbidraget fastställs – inte heller någon hänsyn till de underhållsstöd som betalas ut. Den som är bidragsskyldig och har en hygglig inkomst kan härigenom t o m få en lägre standard än bofamiljen, även om förvärvsinkomsten där är betydligt lägre. Detta indikerar att hela modellen för underhållsstödet bör ses över.

Lön och bärkraft

Regeringens eget mål för familjepolitiken är "*att utjämna de ekonomiska villkoren mellan familjer med och utan barn och över livscykeln*".⁹

Detta har i viss mån lyckats vad gäller ensamföräldrar och ombildade familjer, men misslyckats i kärnfamiljerna med flera barn. Bristen på valmöjligheter när det gäller barnens omvårdnad är desto mer påtaglig för alla familjetyperna. Detta visas i nästa nedslag i folkhemmet *Småbarnsfamiljers snäva val*.

9. Budgetprop. för år 2000, prop. 1999/2000:100, utgiftsområde 11.

4. Småbarnsfamiljers snäva val

Grunden för vår jämställdhet är att både kvinnor och män skall kunna ha ett arbete och försörja sig själva, ha sina egna pengar och därmed sin egen frihet.

Jämställdhetsminister Margareta Winberg i riksdagens frågestund 30 mars 2000.

Det låter bra att kunna försörja sig själv, ha egna pengar och därmed egen frihet.

Men hur många småbarnsföräldrar försörjer verkligen sig själva och sina barn? Den dystra verkligheten är att det är få förunnat. Praktiskt taget inga småbarnsföräldrar med lägre eller vanliga inkomster kan i dag *utan stöd* ordna både försörjningen av sig själva och omvårdnaden av barnen på det som blir kvar av lönen efter skatt.

Några alternativ

Låt oss fundera över vilka alternativ för just "egen försörjning" som i dag står småbarnsfamiljerna till buds, räknat på vanliga LO-löner. I exemplet räknar båda föräldrarna med att kunna tjäna 192 000 kronor om året, några sjuktillfällen frånräknade. Det betyder en något lägre årsinkomst för mannen än vad en industriarbetarlön ger men samtidigt en något högre inkomst för kvinnan än för vanliga kvinnojobb inom LO.

Barnen är 15 månader och 3 år och tiden med föräldrapenning slut. Familjen bor i en trerummare med genomsnittshyra 4 490 kronor i månaden. Föräldrarna funderar på fyra olika alternativ. De räknar fram vad de skulle få kvar per år till nyanskaffningar, tandläkare, semester och bil i förhållande till socialbidragens "skäliga levnadsnivå", när hyra, fackliga avgifter, arbetsresor, sjukvård o s v har betalats. (Se bilaga!)

Kvar/år till allt annat i förhållande till socialbidragsstandard

<i>Alternativ I.</i> En förälder hemma, den andra heltidsarbetar	-11 500 kr
<i>Alternativ II.</i> Föräldrarna delar på arbete och barnomsorg	5 700 kr
<i>Alternativ III.</i> Båda heltidsarbetar. Delad barnvårdare med grannfamilj (110 000 kr inkl arbetsgivaravgift)	-3 800 kr
<i>Alternativ IV.</i> Båda heltidsarbetar. Daghem för barnen (avgift 32 000 kr av verklig kostnad ca 200 000 kr)	77 300 kr
Vid <i>maxtaxa</i> ¹⁰ – för denna familj 17 600 kronor	
– skulle "kvar till" uppgå till	91 700 kronor

I det *första alternativet* tar en förälder själv hand om barnen medan den andra förvärvsarbetar. Trots att barnen ännu är små och inte kostar så mycket blir "kvar till allt övrigt" ett underskott på över 11 000 kr per år.

I det *andra alternativet* delar föräldrarna på barnomsorg och förvärvsarbete. Kanske tre månader i sänder vardera. Båda föräldrarna betalar fackliga avgifter under hela året. Trots samma hushållsinkomst som i det första alternativet blir skatten nästan 8 500 kronor lägre och bostadsbidraget 11 700 kronor högre, eftersom inkomsten nu delas mellan föräldrarna. (Ja, sådana är reglerna.) "Kvar till allt övrigt" blir blygsamma 5 700 kronor, knappt 500 kr i månaden. Det är inte mycket till buffert för oförutsedda utgifter.

I det *tredje alternativet* förvärvsarbetar båda heltid. Eftersom barnen ännu är så små vill föräldrarna helst dela barnvårdare

10. Regeringens prop. 1999/2000:129, maj 2000.

med en annan småbarnsfamilj i närheten, och pussla med arbetstider så barnen kan få vara mer i sitt eget hem. Eftersom kommunen inte bidrar blir kostnaden för vår familj halva barnvårdarlönen (1/2 x 166 000 kr plus arbetsgivaravgifter på 32,92 procent), d v s 110 000 kronor om året. "Kvar till" blir ett under-skott på nära 4 000 kronor/år. Trots förvärvsinkomster på över 380 000 kronor.

Också i det *fjärde alternativet* heltidsarbetar båda medan barnen är på dagis. "Kvar till allt övrigt" blir nu drygt 77 000 kronor efter dagisavgifter på 32 000 kronor för de båda barnen. (Jag har använt Göteborgs inkomstrelaterade dagisavgifter eftersom de flesta kommuner har sådana.)

Socialbidragsnivån nås inte ens i det tredje alternativet, trots att den halva barnvårdarlönen endast skulle kosta *runt hälften* mot verkliga daghems-kostnaden på i genomsnitt drygt 200 000 kr för de båda småbarnen. Detta visar, säger kanske någon, att kombinationen förvärvsarbete/dagis är mest "effektiv". Anledningen är i stället att det offentliga stödet enbart går till kommunalt finansierad barnomsorg. I detta fall uppgår stödet – redan utan maxtaxa – till runt 170 000 kronor om året för de båda småbarnen.

Verkligheten är att dessa småbarnsföräldrar har svårt att klara omvårdnaden av de små barnen på egen hand och utan stöd. De betalar förvisso mycket höga belopp i skatt men det som blir kvar av lönen täcker inte skäliga levnadsomkostnader. Barnomsorgsstödet tillfaller enbart kommunalt finansierad omsorg. Denna blir härigenom mer eller mindre obligatorisk för familjen, oavsett deras önskingar och preferenser.

Platsar familjer med flera småbarn?

Låt oss nu besöka en familj med *tre små barn*. Mannen i familjen har nu en vanlig industriarbetarlön (ca 218 000 kronor, några sjuk-tillfällen avräknade) och hustrun en vanlig kvinnolön (affärsbi-träde med en beräknad årsinkomst på vid heltid 160 000 kronor, vid 60 procent 96 000 kronor).

Barnen är 15 månader, 3 och 5 år gamla. (Reglerna för föräldrapenningen stimulerar täta barnafödslar.) Familjen bor nu i en fyrrumslägenhet med en månadshyra på 5 520 kronor. Efter-som pappan tjänar betydligt mer än mamman funderar familjen på dessa alternativ:

Alternativ I: Mamman vårdar själv de tre små barnen. Av "jä-mställdhetsskäl" minskar detta bostadsbidragen med 11 700 kro-nor. "*Kvar till allt annat*": ett underskott på nära 8 700 kronor.

Alternativ II: Pappan heltidsarbetar medan mamman förvärvsar-betar 60 procent. Barnen 6 timmar på dagis, avgift 27 500 kro-nor men besparing genom mat på dagis 5 170 kronor. "*Kvar till*": 21 500 kronor. Familjen behöver nu bil för att klara tre små barn till och från dagis. Dessa kostnader medräknade är risken stor för underskott.

Alternativ III: Båda förvärvsarbetar heltid. Egen barnvårdare hemma hos barnen vilket kräver en hel del pusslande med arbetstider. En fjärdedel av lönen betalas av grannfamilj med 1 barn. Kostnad för "vår" familjs del blir 165 000 kronor arbets-givaravgifter inräknade. "*Kvar till*": ett underskott på 80 800 kronor. Behövs bil blir underskottet ännu högre.

Alternativ IV: Båda föräldrarna förvärvsarbetar heltid, barnen på dagis på heltid. Avgift 38 500 kr men viss besparing genom mat

på dagis. "Kvar till": 51 000 kronor, men från detta måste oftast bilkostnader dras.

Vid maxtaxa blir "kvar till" i alternativ IV 68 700 kronor.

Kanske är någon intresserad av vilken inkomst föräldrarna behöver i alternativ III – där de själva anlitar en barnvårdare för sina tre små barn? Svar: Föräldrarna måste då *vardera* tjäna 290 000 kronor för att nå upp till socialbidragsnivå. 580 000 kronor tillsammans! Med bil ännu mer. Ändå kostar deras delade barnvårdare "bara" 165 000 kronor, mot en verklig dagiskostnad för tre småbarn på ca 300 000 kronor.

Diskussion

Innan dessa båda familjer fick barn skulle de på sina löner ha haft ett "kvar till allt övrigt" på nästan 130 000 kronor efter hyra för en tvårumslägenhet. Försämringen i ekonomin när barnen kommer blir därför påtaglig, trots barnbidrag, bostadsbidrag och dagis-subventioner eller t o m maxtaxa.

Felet med maxtaxeförslaget är därför *inte* att dagisfamiljerna skulle få det bättre, många av dem kan ha det kärvt nog, utan att snedvridningen av stödet förstärks ytterligare. Det blir ännu svårare att klara ekonomin för dem som själva vill ordna för sina småbarn eller som har dyra skolbarn.

Ansvariga politiker tycks helt enkelt inte ha jämfört småbarnsfamiljernas situation med skolbarnsfamiljernas. När de små barnen i dessa båda familjer växer upp till tonåringar får familjerna – med samma heltidlöner som nu – väsentligt mindre "kvar till allt annat" än vid nuvarande dagistaxor. Maxtaxeförslaget innebär således ett tveksamt gynnande av småbarnsfamiljer utan att skolbarnsfamiljerna får någon motsvarande förbättring. Det

är dessutom betydligt lättare för småbarn att dela rum än för skolbarn, i synnerhet om de är av olika kön.

Den ensamstående småbarnsmamman

Låt oss också se hur den ensamstående småbarnsmamman har det. Hon har *ett barn på 3 år* och bor liksom de sammanboende familjerna i en trerummare med genomsnittshyran 4 490 kronor i månaden. Hon tjänar genom lång deltid 115 000 kronor om året, några sjukfall frånräknade.

Även hon räknar på vad som blir kvar till nyanskaffningar, tandläkare, buffert o s v i förhållande till "skälig levnadsnivå", när hyra, arbetsresor, fackliga avgifter och sjukvård betalts. Barnet är på dagis upp till 35 timmar i veckan och dagisavgiften blir 602 kronor i månaden. "Kvar till" allt annat blir nu knappt 8 500 kronor per år. En snäv buffert!

Låt oss så anta att den ensamstående mamman har *två små barn*, 1 och 3 år gamla. Inkomst och hyra är desamma, men kostnaderna för barnen ökar. Dagisavgiften blir nu 817 kronor för de båda barnen. "Kvar till" ökar trots detta till 17 800 kronor. Detta beror på att bostadsbidragen, trots samma hyra, blir högre vid 2 barn samt på ökade barnbidrag och underhållsstöd.

Skulle denna ensamstående småbarnsmamma ta hand om barnen själv på heltid behövs utöver barnbidrag, underhållsstöd och bostadsbidrag ytterligare ett tillskott på drygt 50 000 kronor under året för att nå socialbidragsnivån. Det kan jämföras med att verkliga dagiskostnaden för två små barn på lång deltid är ca 160 000 kronor varav mamman skulle betala ca 44 000 kronor i inkomstskatt och dagisavgifter. Borde inte mamman få bättre möjligheter att själv välja?

Diskussion

Obligatorisk? Visst ökar dagens ensidiga stöd till kommunalt subventionerad barnomsorg drivkrafterna för småbarnsföräldrar att förvärvsarbeta. Eftersom inte en krona går till föräldrar som själva tar hand om sina småbarn är detta få förunnat, utan att standarden blir orimligt nedpressad. Det är ännu färre förunnat att själva kunna skraddarsy sitt behov av barnomsorg, ens om detta kostar mindre än verkliga dagiskostnaden. Egen barnomsorg måste ju betalas fullt ut, utan något stöd, och med redan beskatade pengar.

Genom den förda familjepolitiken har kommunalt finansierad barnomsorg blivit enda möjligheten för de flesta småbarnsföräldrarna att klara ekonomin. "Förskolan", d v s daghemmen, har i praktiken blivit obligatorisk för barnen.

Inte för att detta alltid passar föräldrar eller barn bäst – nästan två av tre föräldrar med ett- eller tvååringar föredrog hösten 1994 ett blygsamt vårdnadsbidrag – utan därför att samhällsstödet enbart går hit. Jag återkommer i kapitel 9 *Jämställdhet* till hur en valfrihetsbefrämjande politik kan utformas.

5. För få barn

Hemlaxan till den ordinarie partikongressen nästa år är följande: Vi måste alla... ställa oss frågan varför dagens födelsetal är så mycket lägre än för tio år sedan. Vad är det som gör att unga människor inte vill sätta barn till världen? Hur måste samhället förändras? Hur kan politiken bidra?...

Jag vill verkligen att vi borrar i de här frågorna på djupet – en uppgift lika viktig för PRO som för SSU... Jag vill komma till en partikongress om ett och ett halvt år som har barnens villkor högst på dagordningen, ty det är som Olof Palme sade: Det är i barnen man ser framtiden växa fram.

Statsminister Göran Persson i sitt avslutande anförande vid socialdemokraternas extra partikongress den 12 mars 2000.

Jag tillhör visserligen inte PRO, än mindre SSU. Men efter att ha följt familjepolitiken under mer än 40 år dristar jag mig ändå att ge mitt bidrag till debatten.

Många barnfamiljer har fått det sämre ställt, konstateras i de *Riktlinjer för utveckling och jämlikhet*, som antogs vid kongressen. Hetsen i arbetslivet har ökat och barnafödandet är lägre än någonsin. Desto märkligare då att de föreslagna åtgärderna inte innehåller några förbättringar för att befria familjerna från stressen och hetsen, t ex genom att ge familjerna mer utrymme för egna lösningar.

Många, säkert de flesta, ser barnen som det viktigaste i livet. Men om familjepolitiken allt mer utformas för att styra familjerna, om de föräldrar som vill ha mer tid för barnen utpekas som ett hinder för både jämställdhet och en god samhällsekonomisk utveckling, då försvåras möjligheten att ta ansvar för fler barn. Enda sättet att protestera blir att hålla barnantalet nere.

Lägsta födelsetal

Den summerade fruktsamheten uppgår i dag till 1,5 barn per kvinna mot de 2,1 som skulle behövas för att folkmängden inte skall minska. Den är den lägsta sedan Tabellverkets tillkomst 1749, långt lägre än när makarna Alva och Gunnar Myrdal 1934 skrev sin uppmärksammade *Kris i befolkningsfrågan*. Anledningen anses vara dels att det första barnet i en familj föds allt senare, dels att allt färre får – eller anser sig ha råd eller tid med – fler än två barn. Var sjunde familj är i dag ofrivilligt barnlös.

”Om alla kvinnor fick så många barn de skulle vilja ha skulle födelsetalet ligga på bortemot 2,4. Men, till skillnad från förr, får ytterst få kvinnor fler barn än de vill ha”, hävdar sociologidocenten Jan Trost som länge har forskat kring dessa frågor.¹¹ I stället får en hel del kvinnor färre barn än de vill ha, bl a på grund av att fruktsamheten sjunker med högre ålder. ”Få kvinnor vill ha barn då de inte befinner sig i långvarig relation, och med höga skilsmäso- och separationsfrekvenser lever en hel del kvinnor utan en sådan relation.”

Gärna barn men först en rejäl lön

På 1970-talet var förstagångsmamman knappt 25 år. Nu är hon i storstäderna över 30 år. En viktig anledning till det uppskjutna barnafödandet är att det tar så lång tid för så många unga i Sverige att få en fast förankring på arbetsmarknaden. De blir – också vid internationell jämförelse – allt äldre när studierna äntligen har klarats av.¹²

Det uppskjutna barnafödandet påverkas också av föräldraför-säkringens klart uttalade inriktning: Gärna barn men först en

11. *Uppsala Nya Tidning* 1999-12-31, samt skrifter av honom.

12. Se t e x *Med många mått mätt*, ESO 2000:23.

rejäl lön. De som dristar sig att få barn dessförinnan får det ofta svårt, träffas redan under barnets första späda år av ett allt mer urholkat garantibelopp inom föräldraförsäkringen liksom av ett betydligt lägre bostadsbidrag än andra familjer med samma inkomster. Detta förstärks av att en hög föräldrapenning kan följa med också för följande barn. En familj där kvinnan inte är ordentligt förankrad på arbetsmarknaden kan därigenom dra den verkliga nitlotten.

Födelsetal i andra länder

Trots rekordlåg fruktsamhet ligger Sverige ungefär i mitten av ett antal större västeuropeiska länder.¹³ De sydeuropeiska länderna ligger lägre, och allra lägst Italien med en summerad fruktsamhet på 1,19 barn. Inom Norden har dock Sverige de lägsta födelsetalen. Både Island, Norge, Danmark och Finland har högre barnafödande, fruktsamheten där ligger mellan 2,05 barn och 1,7 barn. Det är nog inte betydelseöst att föräldrarna i dessa länder har bättre reella valmöjligheter än vad Sverige erbjuder. Medelhavsländernas låga födelsetal kan i sin tur bero på en politik som tvärtom binder mödrarna till hemmen.

Invandring?

Befolkningsutvecklingen och den krympande arbetskraften skapar stora problem, bedöms t o m enligt Långtidsutredningen dämpa BNP-tillväxten till ca 1 procent efter 2008.

Att sätta sin lit till att välutbildade från andra länder skulle brinna av iver att komma hit och bidra till vår försörjning – en linje som ofta förespråkas – ter sig som en något naiv "lösning", såvida inte politiken samtidigt läggs om i grunden. Inom EU kan förvärvsarbetande redan röra sig fritt över gränserna, men Sverige

13. SCB: *Välfärdsbulletinen* nr 1 2000.

har med den förda skatte- och familjepolitiken knappast visat sig attraktivt. De låga födelsetalen inom EU kommer tvärtom att öka konkurrensen om arbetskraften.

Under 1998 var det drygt 5 600 fler som flyttade ut ur Sverige och till ett annat land inom EU eller i Norden än som flyttade in i Sverige. Begränsar man urvalet till hur svenska medborgare rör sig blir trenden ännu tydligare och underskottet nära 8 000 personer.

Inte heller har Sverige förmått ta till vara ens alla välutbildade flyktingars arbetsiver. En prioriterad insats måste därför vara att riva de hinder – skattemässiga och andra – som finns för en bättre fungerande utbildnings- och arbetsmarknad för såväl ungdomar, äldre som invandrade. En mer globaliserad arbetsmarknad blir säkert ofrånkomlig i alla länder. Sverige kan – för sin egen skull – knappast mäla sig ur genom fortsatt höga trösklar för arbetskraftsinvandring.

Problemet framgent blir snarare det motsatta. Hur skulle vi kunna göra ett kallt, avlägset och dyrt land i ett mycket litet språkområde tillräckligt attraktivt? Skattefrågan spelar också en stor, ja många gånger kanske avgörande roll för vår förmåga att behålla eller dra till oss efterfrågad kompetens. Men den långsiktigt viktigaste lösningen är nog en helt annan attityd inom vår egen familjepolitik.

Flerbarnsfamiljerna i Sverige

De låga födelsetalen är en varningssignal på att något gått snett. Ingen föder barn för statens skull, än mindre som trygghet för äldre dar. Barn föds för sin egen skull, för vår egen skull. Det är därför så viktigt för föräldrarna att kunna ge barnen bästa möjliga start i livet. Betros föräldrarna med att själva få välja mellan

många olika alternativ för barnens omvårdnad, stärks samtidigt deras möjlighet att ta ansvar för fler barn.

Familjerna med 3 eller fler barn har alltså blivit allt ovanligare. På något sätt har det inte ansetts riktigt passande att diskutera hur de större barnfamiljerna har det. Symptomatiskt är att sammanboende med flera barn så ofta "glöms bort" när rapporten *Välfärd vid vägskäl* diskuteras. Trots att försämringen under 90-talet var lika påtaglig för denna grupp som för ensamföräldrarna.

Beror det bristande intresset på att de större familjerna är svårare att passa in i det förment jämställda samhället med dess ensidiga prioritering av kollektiv omsorg och – helst – heltidsarbete för alla föräldrar?

Många barn men få föräldrar

Flerbarnsfamiljerna rymmer många barn, enligt SCB¹⁴ sammanlagt ca 620 000 barn under 18 år, eller vart tredje barn. *Vart tredje barn!* Men som väljare är dessa föräldrar inte särskilt intressanta. Antalet familjer med 3 eller flera barn var vid slutet av 1998 bara 188 000 stycken. Begränsar vi oss till hushåll med 4 eller fler barn var de 40 000, endast 4 procent av alla barnfamiljer.

Kanske är detta en viktig orsak till att besparingarna kring mitten av 1990-talet av breda riksdagsmajoriteter tilläts gå hårdast ut över de större barnfamiljerna? Flerbarnstilläggen har delvis återställts, så också barnbidragen. Men de omfattande skattehöjningarna under dessa år kvarstår, liksom besparingarna på bostadsbidragen. Trots att dessa enligt Boverkets utvärdering våren 2000 särskilt hårt drabbat sammanboende med flera barn.

14. Demografiska rapporter 1999:3, SCB 2000.

Flerbarnstilläggen förmår inte heller uppväga att bostadsbidragen avtrappas från samma inkomst oavsett hur många barnen är eller att bidragsnivån gör halt vid 3 barn. Ej heller att den "individuella" beskattningen träffar familjerna allt hårdare ju fler barnen är.

Att utjämna de ekonomiska villkoren?

Målet för familjepolitiken sägs i budgetpropositionen för 2000 vara "att utjämna de ekonomiska villkoren mellan familjer med och utan barn och över livscykeln"¹⁵. Samma proposition visar i ett diagram att makar/sambor med 3 eller flera barn 1998 hade en genomsnittlig disponibel inkomst som, justerad för försörjningsbörda, fallit till *under hälften* av den för motsvarande barnlösa par. Under hälften!

Ambitionerna att "utjämna de ekonomiska villkoren" kan knappast sägas ha lyckats särskilt väl för de större barnfamiljerna. Ointresset har tvärtom varit påtagligt, och helt andra målsättningar betydligt mer politiskt intressanta. Främst då ambitionen att genom olika familjepolitiska åtgärder styra familjerna i "jämsköld" riktning. Urholkningen av bostadsbidragen för de familjer där inkomsterna är ojämnt fördelade är ett exempel. Oviljan att låta föräldraförsäkringens garantibelopp följa med pris- och löneutvecklingen ett annat. Ambitionen att via en låg maxtaxa styra allt fler mot den redan ensidigt gynnade "barnomsorgen" ett tredje. Jag återkommer till detta i kapitel 8.

Överklassnöje?

Barnafödandet har också minskat mest i hushåll med lägre inkomster. LO:s ordförande Bertil Jonsson har – med rätta – varnat för att barnafödande håller på att bli en klassfråga, ett överklass-

15. Prop. 1999/2000:100, utgiftsområde 11.

nöje.¹⁶ Som redan har visats krävs det också allt högre inkomster i kärnfamiljerna ju fler barnen är för att nå ens socialbidragsnivå.

De flesta föräldrar är säkert beredda att ge avkall på sin bekvämlighet och standard inför glädjen över att ha barn. Men om den förda familjepolitiken leder till allt mindre tid och en allt hårdare nedpressad standard också för barnen ju fler dessa blir, då finns alla skäl till omprövning. Flerbarnsfamiljernas situation har länge varit sorgligt försummad.

Attityden viktig

Nästan lika mycket som ekonomin betyder nog den negativa attityden gentemot den tid som barn kräver. Är utgångspunkten att föräldrarna i första hand tillhör arbetsmarknaden, att det endast är där ett riktigt och samhällsnyttigt arbete kan utföras, går det självklart ut över möjligheterna att skaffa fler barn och få tillräckligt med tid för dem.

Förkärleken för kollektiva enhetslösningar för småbarnsvården innebär också särskilt stora svårigheter för de större familjerna. Tar de själva hand om barnen förmenas de varje barnomsorgsstöd från det allmännas sida. Att använda sig av daghemmen kan samtidigt vara svårt med flera små barn att väcka, klä och transporterera till dagis och sedan hem igen.

Här krävs ett rejält omtänkande. Att inse att också vård av egna barn är ett riktigt och viktigt arbete som inte får diskrimineras. Att i större utsträckning låta barnomsorgsstödet följa barnen, oberoende av var eller hur barnen får sin dagliga omvårdnad. Med bättre möjligheter till skraddarsydd och småskalig barnom-

16. Enligt *Summerat* 19 mars 2000.

sorg, liksom till avlastande service, skulle fler också kunna förena en yrkeskarriär med flera barn, utan att det gick ut över barnen eller tiden för dem.

Att betros

Statsministern inledde sitt avslutande anförande vid den extra partikongressen så här:

”I en tid av snabba förändringar är trygghet särskilt viktig. Trygghet är en förutsättning för utveckling. Människor som är trygga törs.”

Jag skulle vilja ändra innebörden något: Människor som betros är trygga. Och törs! Att föräldrar betros är nog också en oundgänglig förutsättning för att partikongressens mål skall nås: ”Att barnens situation i Sverige skall vara en internationell förebild.”

6. Högt skattade barnfamiljer

Svenska barnfamiljer är hårdast beskattade i världen. Dels därför att skattetrycket i sig är världshögst, dels därför att barn/make/maka, i motsats till de flesta andra länder, ses som en ren privat-sak när inkomstskatten beräknas. Ingen hänsyn tas numera till hur många som skall leva på inkomsten, till aldrig så nödvändiga kostnader för "barn tillsyn" eller till underhållsskyldighet gentemot barn. Tom rätten för flerbarnsfamiljerna att få behålla ett snävt existensminimum är i dag ett minne blott.

Skattetrycket i Sverige har sedan 1970 ökat från knappt 40 procent av BNP till cirka 52 procent. Inkomstskattens andel är ungefär oförändrad, drygt 20 procent av BNP. Men inom denna inkomstbeskattning har en kraftig övervältring skett på hushåll med barn.

Brutet samband

Visst finns det svenska barnfamiljer med en god, t o m mycket god levnadsnivå. Ca 8 procent av hemmaboende 0–21-åringar tillhör familjer med så god inkomststandard att de skulle kunna försörja ännu en lika stor familj utan att någon hade en standard under "rimlig nivå", visar SCB. Detta förekommer nästan bara bland barn med sammanboende föräldrar som båda förvärvsarbetar, och allra vanligast är det när det bara finns ett barn i familjen.

Våra besök hos olika familjetyper med olika många barn i olika åldrar visar tydligt att lönen i sig säger föga om ett hushålls levnadsnivå eller ekonomiska bärkraft. Långt mer betyder antalet barn och deras ålder, om hushållet består av en eller två vuxna och – i det senare fallet – hur inkomsten fördelas dem emellan liksom om barnen är gemensamma eller inte. För småbarnsfamiljernas del avgörs standarden av om de får del av det stora barnomsorgsstödet eller om de vill/måste klara omvårdnaden av barnen på egen hand.

En årslön på 255 000 kronor, där den statliga skatten börjar tas ut, kan medge någon *guldkant* på tillvaron, i synnerhet om hushållet har ytterligare en hygglig inkomst och försörjningsbördan är liten. I åter andra hushåll medger samma lön en levandsnivå långt under vad regeringen själv anser vara skäligt.

Ett grundläggande fel ligger i den förda skattepolitiken. Den "individuella" beskattningen är i dag en helt schablonmässig skatt som inte tar någon hänsyn till individens eller hushållets verkliga skatteförmåga. En förvärvsinkomst som skall räcka till för både föräldrarna och ett antal barn beskattas således lika hårt som om inkomsten tjänas in av en person utan barn, som kanske t o m sammanbor med en välavlönad partner. Ingen hänsyn tas heller till barnomsorgskostnader, trots att dessa i många familjer är en nödvändig förutsättning för att inkomsten skall kunna tjänas in.

Hur hög inkomstskatt?

Vad betalar då olika hushåll i inkomstskatt (och pensionsavgift)?

Som bekant beror skatten på hur inkomsten fördelas mellan föräldrarna, ju ojämnare fördelning, desto högre blir skatten och, omvänt, ju jämnare fördelning desto lägre blir skatten.

Skatt på hushållsinkomsten

<i>Hushållsinkomst</i>	<i>En inkomstagare</i>	<i>Vid halva inkomsten var</i>
100 000 kr	28 840 kr	27 600 kr
150 000 kr	47 350 kr	44 000 kr
200 000 kr	67 070 kr	57 680 kr
250 000 kr	85 500 kr	75 400 kr
300 000 kr	111 630 kr	94 700 kr
350 000 kr	137 470 kr	114 530 kr
400 000 kr	163 335 kr	134 140 kr
500 000 kr	219 950 kr	171 000 kr

Ensamförlärdar som inte har någon att dela inkomsten med betalar alltid "ungkarlsskatt" på sin lön.

Skatterna knuffar upp prisnivån

Senare decenniers skatteexpansion har främst gällt de "osynliga" skatterna, arbetsgivaravgifter, moms, energiskatter, fastighets-skatt och andra indirekta skatter. Av samtliga statliga och kommunala skatter beräknas i år hela 58 procent utgöras av indirekta skatter.

Problemet i Sverige i dag är inte prisökningstakten utan *prisläget*. Enligt Konkurrensverket är vi i genomsnitt 20 procent dyrare än EU-genomsnittet. Exempelen på områden där Sverige är "prisledande" är många. Till dyrköpta varor räknas hushållsartiklar, teveapparater, hemelektronik, byggvaror, sportartiklar, dagligvaror. För att inte tala om priserna för boende och service.

Till viss del anses den höga prisnivån bero på bristande konkurrens och på de långa avstånden i vårt glesbefolkade land. Men den värsta boven i dramat är de höga skatterna på arbete och de höga indirekta skatterna. De "osynliga" skatterna blir i hög grad synliga när konsumenten skall betala för varor och tjänster. Den höga prisnivån försvårar särskilt för familjer som har många barn att mätta, klä och ge en god bostad och en god omvårdnad. Av boendekostnaderna i en nyproducerad lägenhet anses över 60 procent ytterst bestå av skatter.

Hela 60 procent i skatt?

Det är inte heller lätt att förstå att den totala skatten redan på en låg eller vanlig inkomst kan uppgå till 60 procent av vad inkomsttagaren i verkligheten arbetar ihop, "arbetsgivaravgifterna" inräknade.

Redan den *deltidsarbetande* som endast deklarerar en lön på 8 300 kronor i månaden – 100 000 kronor om året – betalar sammantaget 58 procent i skatt.

Den välavlönade som tjänar 400 000 kronor om året, betalar på samma sätt 65 procent, av det som har arbetats fram.¹⁷

Gäller det ett extraarbete blir *skattekilarna* ännu högre. Den som tjänar 20 000 kronor i månaden måste arbeta tre à fyra timmar extra för att kunna betala hantverkaren för en timmes arbete. Många serviceyrken har också försvunnit – eller gått under jorden – inte för att de inte behövs utan därför att få efter skatt kan betala den verkliga kostnaden. Detta försvårar en effektiv marknad för varor och tjänster och snedvrider samhällsekonomin genom att obeskattade gör-det-självarbeten, liksom svartjobb, blir oproportionerligt lönsamma.

17. Beräkningarna ur *Fakta för skattebetalare*, 2000.

Leva på sin lön

Det höga skattetrycket i Sverige garanterar inte heller invånarna bättre vård, omsorg eller skola än i andra länder. Däremot har det berövat många möjligheterna att av egen kraft försörja sig och sina familjer. Detta har ersatts av en ofta förödande rundgång av skatter, bidrag och stöd, helt utanför familjernas egen kontroll.

Av ett följande kapitel *Från statlig styrning mot valfrihet* framgår dessutom att de familjepolitiska stöden har givits en allt mer styrande utformning, många gånger – som i fråga om det ensidiga stödet till kommunalt finansierad barnomsorg – i strid mot de flesta föräldrars önskemål.

Den avgörande frågan blir därför: Kan skattepolitiken utformas så att det blir möjligt för fler familjer att leva på sin lön och därmed bli mindre beroende av inkomstprövade bidrag eller styrande stöd?

III. FRÅN STYRNING MOT VALFRIHET

7. Balans rättigheter–skyldigheter

Ofta hänvisas i den svenska debatten till Barnkonventionen, men få tycks ha begrundat konventionens inledning: "Konventionsstaterna ... är övertygade om att familjen såsom den grundläggande enheten (min kursivering) i samhället och den naturliga miljön för alla dess medlemmars och särskilt för barnens utveckling och välfärd, bör ges nödvändigt skydd och bistånd så att den till fullo kan ta på sig sitt ansvar i samhället..."

De allra flesta är nog överens om den stora betydelse familjen har – hur den än ser ut – när det gäller att ge trygghet och kärlek, att överföra normer, sätta gränser och lära barnen ta hänsyn. Men bortsett från detta, vad är egentligen *målet* för familjepolitiken?

I regeringens budgetproposition för år 2000 anges målet vara *"att utjämna de ekonomiska villkoren mellan familjer med och utan barn och över livscykeln"*. Som vi har sett har Sverige inte varit särskilt framgångsrikt i det avseendet, alldeles tvärtom. Föräldrar med lägre eller vanliga inkomster har i dag egentligen bara detta val: brist på tid för barnen eller brist på pengar, båda allt svårare ju fler barnen är. Av Kvinnomaktsutredningen 1998 vet vi också att brist på tid ofta förs fram som en orsak till slitningar i familjen liksom till många skilsmässor.

Den förda familjepolitiken ställer viktiga frågor.

- Med vilken rätt tar staten ut så höga skatter att det som blir kvar inte räcker till för den dagliga livsföringen?
- Bör en demokratisk statsmakt lägga moraliska värderingar med åtföljande ekonomiska belöningar eller bestraffningar på föräldrars ansvariga val i fråga om arbetsfördelning, barnens vård och omsorg eller familjens boende?
- Bör den goda staten inte i stället eftersträva balans mellan rättigheter och skyldigheter?

Ekonomisk enhet vid skyldigheter

Familjen har, som vi sett, *avskaffats som ekonomisk enhet* vid inkomstbeskattningen. Barn, make, sambo betraktas där som helt ovidkommande privata angelägenheter.

När det är fråga om *skyldigheter* ses familjen/hushållet däremot som en ekonomisk enhet, där makar/sambor har ömsesidigt ansvar för varandra och barnen.

Makar skall enligt Äktenskapsbalken samarbeta med vård av hem och barn och fördela utgifter och sysslor emellan sig. De har således skyldighet att inte bara underhålla eventuella barn utan också varandra och dessutom att "leva på samma standard". Dessa regler har visserligen urholkats genom att allt fler väljer det mindre förpliktigande *samboendet*. Men även där "gifts" de sammanboende ihop när det gäller förpliktelser och ekonomiskt ansvar.

Barn har enligt Föräldrabalken (FB) rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. *Föräldrar* har skyldighet att försörja sina barn, att ansvara för att de får den vård och tillsyn som behövs och att bevaka att barnet får en tillfredsställande utbildning. I kostnaderna för barnets underhåll skall föräldrarna ta del var och en efter sin förmåga. Underhållsskyldigheten upphör när barnet fyller arton år eller när barnet något eller några år senare avslutat grund- eller gymnasieskolan.

När barnet inte bor tillsammans med båda sina föräldrar skall föräldrarna enligt FB ta del av kostnaderna för barnets underhåll var och en efter sin förmåga. Detta kan, som vi har sett, strida mot reglerna för dagens schablonmässiga underhållsstöd.

Barn inte bara föräldrars ansvar

Underhåll, omvårdnad, trygghet och en god fostran av barnen är – och måste i första hand vara – *föräldrarnas ansvar*. Men detta ansvar utvidgas vid behov också till make/sambo som inte är far/mor till de barn som skall försörjas.

Reglerna för *bostadsbidrag* säger att "om inte skäl visas för annat skall med makar jämställas man och kvinna som utan att vara gifta med varandra lever tillsammans och 1) har eller har haft gemensamma barn eller 2) *är folkbokförda på samma adress*" (min kursivering). Börjar den ensamma mamman/pappan sammanbo minskar bostadsbidraget genom att prövningen nu görs mot parternas sammanlagda inkomst. Särskilt märkligt är att bostadsbidraget *minskas* – med upp till 11 700 kronor – även om någon av dem saknar inkomst eller bara har en mycket låg inkomst. Trots att det nu utöver barnen är två vuxna som skall leva på inkomsten.

Också *socialtjänstlagen* lastar glatt över det ekonomiska ansvaret: "När det gäller den ekonomiska behovsprövningen finns inget hinder att liksom enligt nuvarande praxis beakta den samlade ekonomiska förmågan hos dem som lever i en hushållsgemenskap. *I en hushållsgemenskap får ju alla förutsättas ha en likvärdig levnadsstandard även om det inbördes förhållandet mellan inkomsterna varierar. Detta bör gälla både i fråga om makar och sambor*" (min kursivering).¹⁸

För att avlasta stat och kommun kostnader för bostadsbidrag eller socialhjälp görs alltså den sammanboende försörjningsansvarig också mot sambo som han/hon inte är gift med, liksom mot de barn som han/hon inte är förälder till. Så bör det också

18. Författningskommentar i *Ändring i socialtjänstlagen*, regeringens prop. 1996/97:124.

vara om strävan är att enligt subsidiaritetens krav lägga ansvaret så nära människorna som möjligt.

Etik och moral?

Kräver då inte etiken att detta försörjningsansvar beaktas när skatter tas ut och bidrag prövas? Det är varken logiskt, etiskt eller moraliskt att ha avskaffat familjen som en ekonomisk enhet när skatten tas ut, samtidigt som den kvickt ses som en ekonomisk enhet när det gäller förpliktelser och ömsesidigt ansvar. Även när barnen inte är gemensamma.

Endast om det allmänna betalar alla kostnader för barnen kan den individuella skatten sägas vara moraliskt och fördelningspolitiskt försvarbar, hävdade för övrigt också Anna Hedborg och Rudolf Meidner i sin bok *Folkhemsmodellen* 1984:

”Barnbidrag, lika för alla och på en nivå som täcker normala barnkostnader, är ett naturligt komplement till den särbeskattning som behandlar alla vuxna lika. Ett för lågt barnbidrag innebär att samhället väljer att anse att det är rimligt att barnfamiljer – på varje inkomstnivå – skall ha det lite sämre än icke-barnfamiljer, en skillnad som dessutom växer med antalet barn.”

Just så! Det bristande sambandet mellan inkomst och ekonomisk bärkraft ”som dessutom växer med antalet barn” avhänder många möjligheten att försörja sig och de sina. Det för med sig en omfattande rundgång mellan skatt och ofta styrande bidrag där slutresultatet t o m kan förstärka, inte minska klyftorna i levnadsnivå.

Skatt efter bärkraft

Ju högre skattetryck desto viktigare borde det vara att skatten tar hänsyn till ekonomisk bärkraft och därmed till verklig skatteför-

måga. Men det försvåras av de indirekta, "osynliga" skatter som i dag utgör runt 58 procent av den totala skattebördan och som i hög grad belastar barnens konsumtion, boende och omvårdnad. Barnbidragen kan i viss mån sägas utgöra en kompensation för detta.

Desto viktigare då att *inkomstskatten* tar rimlig hänsyn till försörjningsbördan. Det är viktigt också av en annan anledning. Med ett bättre samband mellan taxerad inkomst och ekonomisk bärkraft blir det lättare att rikta stöd, bidrag och låginkomstavdrag till dem som har störst behov av dessa.

Lika viktigt är att stöd och bidrag används för att underlätta för familjerna, inte för att styra dem. Om detta handlar nästa kapitel.

8. Från statlig styrning mot valfrihet

Sanningen är, som forskningen upprepade gånger har visat, att bara en begränsad del av det vi betalar i skatt går till en omfördelning mellan olika sociala grupper och än mindre till de grupper som med någon rimlighet kan definieras som utsatta. Det mesta går i en rundgång som omvandlar våra pengar till politisk makt över oss själva.

Mauricio Rojas och Maria Rankka, *Moderna tider*, mars 2000

Många barnfamiljer har genom en okänslig skattepolitik gjorts beroende av olika bidrag och stöd. Det allvarliga i detta förstärks av att bidragen och stöden har givits en allt mer styrande utformning. Detta gäller, som vi strax skall se, i första hand småbarnsfamiljerna.

Hårt styrda småbarnsfamiljer

Stödet till barnfamiljerna kan synas imponerande. Det uppgår sammanlagt till drygt 85 miljarder kronor om även socialbidragen till barnfamiljer räknas med.

Många barnfamiljer består förvisso av både småbarn, 6-åringar i förskoleklass och/eller skolbarn. Jag har ändå försökt beräkna den del av de olika familjestöden som tillfaller *hushåll med småbarn*.

Familjepolitiskt stöd, miljarder kronor år 2000.

	<i>Småbarns- familjer</i>	<i>Alla barn- familjer</i>
Barnbidrag m m, ca	6	18,8
Studiestöd gymnasieungdomar		2,4
Barnomsorgsstöd (efter avgifter)	27	34
Underhållsstöd, ca	0,8	2,75
Föräldraförsäkring vid barns födelse	13,5	
Föräldraförsäkring sammanlagt		16,9
Bostadsbidrag barnfamiljer	2,3	5
Pensionsrätt för barnår	3,1	3,1
Summa stöd, ca	52,7	83

Det neutrala stödet består främst av *barnbidragen* och i viss mån *pensionsrätten* för barnår. Desto mer styrande är *föräldraförsäkringen* i samband med ett barns födelse, *bostadsbidraget* och allra mest dagens ensidiga *barnomsorgsstöd*. Styrande inte genom att dessa stöd finns utan fastmer genom den *utformning* de har givits.

Runt 80 procent av stödet till småbarnshushållen har i dag en starkt styrande utformning, ofta mer beroende av föräldrarnas livsform än av deras behov, bärkraft eller egna önskemål.

Dessa starkt styrande stöd behandlas här nedan. Förslag kommer därvid också att läggas fram om en mer neutral och behovsriktad utformning. Även *underhållsstödet* diskuteras på grund av sin schablonmässiga utformning.

A: Reformera föräldraförsäkringen

”Sverige har världens mest generösa föräldraförsäkring, som ger småbarnsföräldrar rätt till 64 veckors betald ledighet. Snittet i EU ligger på 20 veckor, och närmast Sverige ligger Danmark med 28 veckor.” Så skriver finansminister Bosse Ringholm i *Svenska Dagbladet*, 2000 03 31.

Detta låter förvisso generöst. Vad finansministern inte nämner är att Norge, Finland och flera andra länder har system med valfrihetsbefrämjande vårdnadsbidrag efter tiden med föräldraförsäkring, inte heller att det i andra västländer är ekonomiskt möjligt för de flesta föräldrar att ta hand om sina små barn längre än så, utan vare sig föräldraförsäkring eller vårdnadsbidrag. Han nämner inte heller att föräldraförsäkringens garantibelopp för de åtminstone då ekonomiskt sämst ställda mammorna ligger långt under existensminimum.

Även föräldraförsäkringen vid ett barns födelse är genom sin utformning starkt styrande för unga människors val och beslut. För att få föräldrapenning enligt sjukpenningsnivån under de första sex månaderna måste föräldern ha varit försäkrad för en sjukpenning över 60 kronor i minst 240 dagar i följd närmast före barnets födelse. För övriga sex månader, som kan betalas ut enligt sjukpenningsnivån, finns inget motsvarande krav. Föräldrapenningen kan härigenom variera mellan 60 kronor och 610 kronor per dag under barnets första tolv månader. Efter dessa följer tre månader för alla på garantinivån 60 kronor om dagen. En hög föräldrapenning följer modern också till följande barn, om det föds inom 30 månader och till ytterligare nästa. Även om modern under mellantiden har gått ned i arbetstid.

Föräldraförsäkringen finansieras genom en obligatorisk ”föräldraförsäkringsavgift” på 2,20 procent av alla arbetsinkomster.

Avgiften skall också täcka föräldrapenningen vid vård av sjukt barn upp till 60 dagar per barn och år.

Diskussion

Signalerna till de unga är tydliga: Gärna barn men först en rejäl lön. Annars drar du den verkliga *nitlotten!* Gapet mellan lägsta och högsta föräldrapenning har år för år tillåtits växa sig allt större. Garantibeloppet har stått och stampat vid 60 kronor om dagen. Föräldrapenningen i övrigt har däremot följt pris- och löneutvecklingen upp till 610 kronor om dagen, drygt tio gånger mer.

Denna "generösa" försäkring missgynnar således just dem som kanske bäst skulle behöva det allmännas stöd under barnets första viktiga år, d v s dem som ännu inte har en fast förankring på arbetsmarknaden. Reglerna kan t ex slå hårt för den kvinna som just har avslutat sin utbildning. Inte heller underlättar det egenförsörjningen i t ex invandrarfamiljer.

Ändå kan föräldraförsäkringen knappast betecknas som en försäkring i vanlig bemärkelse. Dels därför att ett barns födelse sällan kommer oplanerat eller oväntat som sjukdom, arbetslöshet eller invaliditet. Dels därför att mycket få av dem som uppbär hög föräldrapenning har hunnit betala in mer än en liten del av denna själva. Omvänt kan också den som endast uppbär garantibeloppet senare betala igen sin föräldrapenning många gånger om.

Nivån på garantibeloppets 60 kronor är t o m – som vi strax skall se – så låg att familjens bostadsbidrag reduceras. Av "jämfällhetsskäl"! En rejäl höjning av garantibeloppet under barnets första viktiga år borde därför vara långt mer prioriterad än ännu en "pappamånad".

Inriktning och förslag

Vården och omsorgen om det späda barnet är ett lika värdefullt och viktigt arbete oavsett om föräldrarna är högavlönade eller inte. Tiden med inkomstanknuten föräldraförsäkring bör därför inte byggas ut ytterligare utan begränsas till att högst omfatta barnets första tolv månader. I stället är det särskilt viktigt att garantibeloppet verkligen blir en garanti för en skälig levnadsnivå under barnets första levnadsår.

Här läggs följande förslag:

- Garantibeloppet byggs ut till 150 kronor om dagen – 54 000 kronor under barnets första tolv månader.
- I samband med att ett *barnavdrag* införs – jag återkommer till detta i kapitel 11 – begränsas ersättningsnivån vid högre föräldrapenning från 80 till 75 procent av den sjukpenninggrundande inkomsten. Högsta föräldrapenning skulle därigenom bli 572 kronor om dagen. Spannet mellan lägsta och högsta föräldrapenning begränsas till 150–572 kronor om dagen mot nu gällande 60–610 kronor. Föräldraförsäkringen vid ett barns födelse blir härigenom mindre styrande.
- Förslaget om en ytterligare pappamånad bör avskrivas. Kostnaden för denna beräknas till runt 1,2 miljarder kronor brutto eftersom papporna generellt har högre lön än mammorna.

Förslagen skulle enligt riksdagens utredningstjänst sammantaget innebära besparingar på 1 510 miljoner kronor brutto eller netto för den konsoliderade offentliga sektorn på *820 miljoner kronor per år*.

B: Reformera bostadsbidragen

I samband med 1990/91 års skattereform höjdes boendekostnaderna kraftigt, med runt 53 procent. De höjda bostadsbidrag

som skulle kompensera detta utsattes några år senare för kraftiga neddragningar.¹⁹

Av besparingsskäl beslöts att bostadsbidragen från 1997 skulle bli preliminära för att sedan stämmas av mot taxerad hushållsinkomst. Detta var i sig bra. Mindre bra var att ingen utvärdering gjordes av om *taxerad inkomst* verkligen stämde överens med hushållens ekonomiska bärkraft. Att så knappast är fallet har vi redan sett vid våra "Nedslag i folkhemmet".

Målsättningar

Bostadsbidragen till barnfamiljer hade tidigare två målsättningar.

Dels att även familjer med låg ekonomisk bärkraft skall kunna bo i goda och tillräckligt rymliga bostäder, dels att fördela resurser till familjer som i förhållande till försörjningsbördan har låga inkomster.

Bostadsbidragen gavs nu också ett tredje syfte, ett *jämställdhetspolitiskt*. För att tillgodose detta infördes "individuella" inkomstgränser. För ensamstående förälder avtrappas bostadsbidragen alltjämt från oförändrat 117 000 kronor. För makar/sambor sker avtrappningen redan från halva denna inkomst, d v s från 58 500 kronor för vardera. (Bostadsbidragens konstruktion, se bilaga!)

Reglerna sades tidigare ha fungerat "som en subvention till de hushåll där någon av föräldrarna väljer att vara hemma på heltid eller att delvis minska sin arbetstid". Både TCO, LO och RFV var kritiska, LO därför att förslaget kunde slå mot låginkomsttagare och RFV därför att "förslaget innebär ett starkt incitament för gifta och samboende att skenseparera".

19. *Nya regler för bostadsbidrag*, regeringens prop. 1995/96:186.

Dessutom försvårades *småhusboende*, dels genom att för stor bostadsyta reducerar bidraget – även när bostadsstandarden och boendekostnaden i övrigt är låg – dels genom att endast en mindre del av småhusräntan får betraktas som boendekostnad. Vid en ränta på 7 procent – 4,9 procent efter skatteavdrag – får endast 1,9 procentenheter tas upp som bostadskostnad.

År 1999 hade 257 517 barnfamiljer bostadsbidrag, varav 24 356 umgängesföräldrar.

Diskussion

Bostadsbidragens utveckling under 1990-talet är ett tragiskt exempel på otryggheten hos dem som genom politiska beslut har försatts i beroendeställning gentemot riksdag och regering. Särskilt allvarligt var att behovet av besparingar utnyttjades för att vidta ytterligare styrning av barnfamiljerna i politiskt korrekt riktning.

Resultatet av de "individuella" inkomstgränserna blev kraftiga försämringar för de sammanboende föräldrar där en av dem tjänar mindre (mindre!) än 58 500 kronor. Vid en och samma hushållsinkomst blir bostadsbidraget härigenom upp till 11 700 kronor lägre än om båda tjänar minst 58 500 kronor var. Helt oavsett orsak, antalet barn eller deras ålder. Detta träffar också nyblivna sammanboende mammor som bara får garantibeloppet i föräldrapenning. Denna låga föräldrapenning ger som extra påföljd ett väsentligt lägre bostadsbidrag för familjen.

Småhusboende är enda möjligheten för de flesta flerbarnsfamiljer att få tillräckligt rymlig bostad. De nya reglerna för bostadsbidragen strider därigenom klart mot målet att även familjer med låg ekonomisk bärkraft skall kunna bo i goda och tillräckligt rymliga bostäder. Reglerna kan tvärtom tvinga dessa famil-

jer att överge ett högt skuldsatt småhus för att i stället flytta in i hyreslägenhet, även när boendekostnaden t o m blir högre. Till glädje för vem?

Resultatet allt annat än jämlikt

En uppföljning av de nya reglerna för bostadsbidragen har nyligen gjorts av Boverket.²⁰ Den visar att de nya reglerna "numera fått en prägel av ensamförälderstöd", de "har även blivit ett stöd främst för boende i hyreslägenhet". De kraftigaste minskningarna av bidragen har skett för sammanboende familjer med många barn och därmed större försörjningsbörd, konstaterar Boverket.

Den individuella inkomstprövningen har dessutom slagit särskilt hårt mot makar/sammanboende i glesbygd, där möjligheten till förvärvsarbete är begränsade och där småhusboende samtidigt ofta är enda alternativet.²¹

Inriktning och förslag

Behovet av inkomstprövade stöd som bostadsbidragen måste så långt som möjligt begränsas. I de intervall där bostadsbidragen avtrappas fungerar det som en extra marginalsatt på 20 procent. Bidragen kan vidare vara helt avtrappade i kärnfamiljerna innan de ens har nått socialbidragsnivå och i åter andra familjetyper följa med långt efter det denna nivå nåtts.

Där bidrag av detta slag ändå behövs skall inriktningen vara att ge det en neutral, inte styrande utformning. Högsta bidragsgrundande hyra ger t ex "mycket mer bostad" på orter med låga hyror, låga småhuspriser och överskott på bostäder än i stor-

20. *Bostadsbidragen under 90-talet – Ett samarbetsprojekt mellan Boverket och försäkringskassorna i Blekinge, Kalmar och Kronobergs län, 2000.*

21. Enligt Katarina Severin, RFV, vid seminarium 2000-04-05 anordnat av Boverket.

stadsområden med höga hyror, höga småhuspriser och stor brist på bostäder. Bostadsbidragen är därför inte särskilt rättvisa regionalt sett.

Målet bör i stället vara att upphäva anknytningen till boendeform och boendekostnad och att i stället utforma stödet som ett *inkomstprövat barnfamiljestöd*. Detta kräver i sin tur en avreglerad bostadsmarknad där barnfamiljerna inte som i dag är de som i första hand hänvisas till den dyrare nyproduktionen. I kommuner med höga hyres- och småhuskostnader bör detta kunna kombineras med *kommunala högkostnadstillägg*.

I syfte att redan nu göra bostadsbidragen mer neutrala föreslås:

- *De individuella inkomstgränserna* för makar/sambor avskaffas. Har någon av dem mycket låg inkomst blir skatten väsentligt högre än om hushållsinkomsten är jämnare fördelad dem emellan. Det är därför inte rimligt att bestraffa dem ännu en gång. Dessa hushåll hör också enligt SCB till den grupp barnfamiljer som har den allra lägsta standarden.
- *Missgynnandet av småhusboende avskaffas*. Kostnaden för båda åtgärderna beräknas till sammanlagt 600 miljoner kronor per år.
- På någon sikt medräknas *underhållsstöd och underhållsbidrag* vid inkomstprövningen. Omvänt får vid inkomstprövningen bidragsskyldiga föräldrar avräkna vad de betalar i underhållsstöd. Detta förutsätter dock att ensamföräldrar med svag ekonomisk bärkraft kompenseras genom andra åtgärder. Detta skulle innebära vissa besparingar för det allmänna.

De flesta som uppstår bostadsbidrag betalar samtidigt höga belopp i skatt. I kapitel 11 "Leva på sin lön" diskuteras om rundgången skatter-bidrag kan begränsas, liksom de breda inkomstintervall med en extra marginaleffekt på 20 procent som uppkommer genom att bostadsbidragen trappas av.

C: Reformera underhållsstödet

Underhållsstödet har ersatt det tidigare bidragsförskottet. Genom detta erhåller barn till ensamstående föräldrar utan generell behovsprövning ett visst belopp per månad som bidrag till sin försörjning. Detta underhållsstöd på 14 076 kr per år och barn följer med tills barnet blir 18 år eller slutar gymnasieskolan något eller några år senare. Det betalas ut även om boföräldern får god inkomst eller bildar ny familj.

”Nyheterna – och de är radikala – gäller principerna för återbetalning till staten från den förälder som inte bor ihop med barnet. Denna skyldighet att helt eller delvis återbetala utgivet underhållsstöd har frikopplats från föräldrarnas familjerättsliga skyldighet att betala underhållsbidrag” (enligt Föräldrabalken), påpekar familjerättsprofessor Anders Agell som arbetat mycket med denna fråga.²²

I motsats till den *familjerättsliga* bidragsplikten, som bygger på såväl bo- som bidragsföräldrarnas sk inkomstöverskott, bestäms återbetalningsskyldigheten för underhållsstödet till en viss procent av den bidragsskyldigas inkomst, beroende på hur många barn han/hon har ansvar för.

Återbetalningstväng till staten?

Som Agell vidare påpekar [a.a.] var ”ett syfte bakom införandet av underhållsstödet att minska statens kostnader genom att öka de underhållsskyldigas återbetalningsskyldighet vid sidan av principerna för att beräkna familjerättsliga underhållsbidrag till barn... Skillnaden blir inte bara svåracceptabel utan oacceptabel när avgiftssystemet kopplas ihop med den överkompensation som det icke behovsprövade underhållsstödet kan innebära för barn och boföräldrar.”

22. Anders Agell, *Underhållsstödet. Ett rättssystematiskt misstag*. Uppsala 1999.

”I sådana fall då boförälder (och barn) har så pass goda inkomster att underhållsstödet är socialpolitiskt onödigt, innebär en återbetalningsskyldighet som överstiger den familjerättsliga bidragsplikten att *den underhållsskyldige föräldern tvingas att till staten betala en socialförmån som mottagaren egentligen kan klara sig utan.*” (Min kursivering.)

Detta är en allvarlig kritik av systemet, som måste beaktas. Resultatet kan t o m bli att umgänget försvåras mellan bidragsföräldern och barnen.

Som nämnts tas – vid inkomstbeskattningen eller när bostadsbidraget fastställs – inte heller någon hänsyn till de underhållsstöd som betalas ut. Den som är bidragskyldig och har en god inkomst kan härigenom t o m få lägre standard än den bidragsmottagande familjen, även om denna har betydligt lägre förvärvsinkomst.

Omvänt: Om bidragsföräldern har så hög inkomst att den familjerättsliga bidragskyldigheten enligt Föräldrabalken (FB) skulle överstiga underhållsstödet kan boföräldern alltjämt begära att bidragskyldigheten fastställs enligt FB. Den möjligheten får dock boföräldern numera bevaka själv liksom eventuell indrivning av överskjutande belopp.

Systemet med underhållsstöd bör därför ses över i grunden så att det bättre överensstämmer med föräldrarnas ömsesidiga förpliktelser enligt familjerätten. Därutöver bör givetvis det allmänna i förekommande fall kompensera de barn där såväl boföräldern som bidragsföräldern har låg ekonomisk bärkraft.

D: Reformera barnomsorgsstödet

Stödet till *barnomsorgen* och *skolbarnomsorgen* utgör det största familjepolitiska stödet. Totalt uppgår det efter föräldraavgifter till runt 34 miljarder kronor (1998 till netto 32,3 miljarder kronor).²³ Kostnaderna för förskoleklass för 6-åringar har numera förts över till skolan.

Den kommunala barnomsorgen, liksom de alternativa förskolorna, är oftast av hög kvalitet med väl utbildad och engagerad personal. Av besparingsskäl har grupperna gjorts större och personalen "glesare". Enligt Barnombudsmannen gäller detta också de minsta barnen: nästan två av tre barn från ett till fyra års ålder tillhör i dag grupper med 16 eller fler barn. Barnens arbetsdagar på dagis kan vara långa, så långa att BO talat om "maxtid" på dagis.

En *daghemplats* på heltid kostar i genomsnitt runt 100 000 kronor om året (98 700 kronor år 1998), mer för de yngsta, mest omsorgskrävande, barnen och motsvarande mindre för de större. Föräldrarna betalar i genomsnitt 15,1 procent. *Familjedaghemmen* kostade i sin tur 86 500 kronor per heltidsbarn varav föräldraavgiften motsvarade 19 procent.

De kraftiga besparingarna under 1990-talet har särskilt hårt träffat *fritidshemmen*, där barngrupperna ökat från 18 barn per grupp till drygt 26 barn. Kostnaden per inskrivet barn var i genomsnitt 27 800 kronor och föräldraavgiften 21 procent.

Vad vilja föräldrarna?

Under det andra halvåret 1994 hade föräldrar till 1- och 2-åringar möjlighet till ett *vårdnadsbidrag* på högst 2 000 kronor i måna-

23. Skolverkets rapport nr 172, okt. 1999.

den. Förutsättningen var att de helt eller delvis ordnade barnomsorgen själva. Tog föräldrarna själva hand om barnen beskattades det. Drygt 60 procent av familjerna använde sig av möjligheten, de flesta på heltid. Vårnadsbidraget avskaffades när socialdemokraterna återkom i regeringen efter valet 1994.

Hösten 1999 utvärderades det norska *barnestøttet*, som antogs av stortinget i juni 1998.²⁴ Det utgår som ett skattefritt kontantstöd på 3 000 norska kronor i månaden för 1- och 2-åringar samt viss rätt därutöver till avdrag för praktikant/dagmamma. Av familjerna med 1-åringar använde sig 83 procent av de möjligheter barnestøttet gav, av familjerna med 2-åringar 70 procent. Av familjerna med barnestøtte använde 62 procent detta för att helt ta hand om barnen själva, runt 20 procent använde det till avlöning av "dagmamma/praktikant eller släkt".

Diskussion

Styrningen ligger inte i att det med dagens skattesystem behövs ett barnomsorgsstöd. Styrningen består i att stödet enbart tillfaller kommunalt finansierad barnomsorg. (I denna ingår fristående förskolor och fritidshem som godkänts av kommunen.)

Redan i dag, utan maxtaxa, har fostran av de små barnen "i kollektiv redan från tidig ålder" blivit nära nog obligatorisk. Inte därför att denna omsorg alltid är bättre för den enskilda familjen eller ekonomiskt effektivare för samhället. Orsaken är i stället att alla andra alternativ i praktiken förkvävts.

Inte ens de kommuner som, liksom Nacka, medvetet strävar efter att öka alternativen och därmed medborgarnas valfrihet rå

24. *Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 1999*, Statistisk sentralbyrå 1999.

på detta. Någon möjlighet att låta en *barnomsorgscheck* följa med till föräldrarna själva som en kommunal vårdnadsersättning ges inte. Det skulle kräva speciallagstiftning.²⁵

Få föräldrar kan därför ta hand om sina små barn själva när föräldrapenningen tar slut. Ännu färre kan själva ordna omvårdnaden av barnen, ens om en mer småskalig omvårdnad både skulle vara bättre för familjen och dessutom kosta mindre än daghemsvården. Vi har redan sett exempel på detta i kapitel 4, "Småbarnsfamiljers snäva val".

Med maxtaxa skulle styrningen bli ännu kraftigare eftersom ingen kompensation föreslås för de familjer som vill lösa barnomsorgen på egen hand; tvärtom får de medverka i maxtaxans finansiering.

God vård alltid lönsamt

God vård av barnen – var den än bedrivs – är alltid lönsam för samhället. Det är i själva verket en av samhällets allra viktigaste och känsligaste "investeringar". Erfarenheterna från andra halvåret 1994 med vårdnadsbidrag visar att familjerna vill ha mer av alternativ, mer av valfrihet och – ofta – mer tid för barnen. Det är också väl känt att många föräldrar håller nere sina arbetstider till följd av alltför stora barngrupper och alltför långa arbetsdagar redan för 1- och 2-åringar på dagis.

Med en valfriare politik skulle fler omsorgsalternativ öppnas för föräldrar och barn, till gagn både för barnen, föräldrarna och säkerligen också samhällsekonomin.

25. Regeringsrättens årsbok 1985 2:79.

9. Jämställdhet!

Vi vill se ett demokratiskt, konkurrenskraftigt Europa där kvinnors och mäns resurser utnyttjas fullt ut.

Statsminister Göran Persson och jämställdhetsminister Margareta Winberg på *DN Debatt* 1999-11-04.

Det är bra, nödvändigt för oss alla, att *arbetslinjen* befrämjas för både kvinnor och män. Det allvarliga är att vård av egna barn inte ses som något *arbete*, inte tillmäts något marknadsmässigt värde ens om barnen är små och många. Den hemarbetande småbarnsmamman anses i stället beröva samhället sin arbetsinsats och de skattepengar ett förvärsarbete medför. Hon anses med andra ord "inte lönsam".

Med olika politiska medel pressas värdet på detta arbete ned. Inget grundavdrag vid beskattningen, ingen del i det stora barnomsorgsstödet, sämre bostadsbidrag än för andra barnfamiljer. Därmed måste många småbarnsföräldrar av tvingande ekonomiska skäl förvärsarbeta. Lönerna på de områden dit småbarnsmammorna främst söker sig kan genom det kraftiga barnomsorgsstöd som först då blir tillgängligt hållas betydligt lägre än som annars varit marknadsmässigt möjligt. I andra sammanhang kallas sådant för dumping!

Föga jämställt

Med maxtaxa skulle värdet på egenvård av barnen reduceras till nära nog noll! Taxan skulle i stort bara motsvara kostnaderna för mat, blöjor och andra förnödenheter. Här ligger, menar jag, det största sveket mot en i bästa bemärkelse mer jämställd politik.

När erfarenheterna från detta arbete inte tillmäts något värde drabbar det, som Kvinnomaktsutredningen²⁶ visar, inte bara alla

26. *Ty makten är din*, Kvinnomaktsutredningen, SOU 1998:6.

kvinnor – även dem som inte har barn – utan än mer ”många ’jämställda’ män som tar sitt föräldraskap på allvar... Det blir kvinnoböter. Lägre löner och sämre karriärmöjligheter”.

Hur en sådan inställning befrämjar jämställdheten och stärker kvinnornas ställning i samhället är mig en gåta. Om vård av egna barn inte är något viktigt arbete, hur kan då vård av andras barn ges en marknadsmässig värdering? Svaret är dessvärre att den låga värderingen smittar av sig på andra kvinnodominerade arbeten och bidrar till att hålla lönerna där nere.

Segregerat

Sverige har, som bekant, en av västvärldens mest segregerade arbetsmarknader. 54 procent av kvinnorna arbetar inom den offentliga sektorn mot 21 procent av männen. Vi har också få kvinnor i ledande position inom t ex forskning eller näringsliv.

Vi vet att genomsnittslönerna ligger mycket lägre inom områden som domineras av kvinnor än inom mansdominerade yrken. Detta gäller inte bara inom den offentliga sektorn. I dag går många kvinnor över till tidigare manliga områden. Samtidigt har det blivit allt färre män som går kvinnorna till mötes inom t ex barnomsorg, sjuk- och äldreomsorg eller skola. Säkerligen till stor del på grund av de ”kvinnliga” lönerna där.

Förslag har lagts fram om en skärpning av jämställdhetslagen med krav på en omfattande kartläggning och analys av löneskillnader. Detta skulle inte bara medföra en omfattande byråkrati utan också innebära ett stort steg tillbaka i utvecklingen mot flexiblare löne- och förhandlingssystem. Framför allt skulle detta på inget sätt gå till roten med problemen. Det är i stället den könsuppdelade arbetsmarknaden som måste angripas. Det kräver att traditionellt kvinnliga arbetsområden inom vård och

omsorger – arbeten som alltid behövs men som sällan kan rationaliseras – lönemässigt närmar sig traditionellt manliga områden.

Marknadsmässighet

För att få ett jämställt samhälle måste vi nog börja med att se också värden av egna barn som ett riktigt och viktigt arbete. Annars är risken stor att de låga lönerna på kvinnodominerade områden fortsätter att släpa efter och därmed männens möjligheter att komma kvinnorna till mötes.

Även vård av små barn är ett arbete som knappast kan rationaliseras. Tvärtom torde trycket på mindre grupper på dagis och fritis, på välutbildad personal med mer marknadsmässiga löner – attraktiva för både kvinnor och män – leda till att kostnaderna stiger *snabbare än lönekostnaderna i allmänhet*. Den vanliga uppfattningen att egen vård av barnen skulle bli allt mer orationell och förlegad stämmer därför inte! Det är i stället en djupt förlegad och allt annat än marknadsmässig uppfattning.

Erfarenheterna från andra länder visar att det är mer av marknad, mindre av reglering som krävs för att lyfta "kvinolönerna". I USA har kvinolönerna stigit kraftigt under det senaste decenniet och på vissa områden har kvinnors inkomster passerat mäns. Det är inte en hårt reglerad arbetsmarknad eller familjepolitik som har skapat den situationen, utan dess motsats.

Det krävs därför en genomgripande reformering av hela barnomsorgspolitiken för att möjliggöra en mer *marknadsekonomisk* värdering. Det bästa vore att släppa barnomsorgen i vid bemärkelse fri genom att införa en avdragsrätt för nödvändiga barnomsorgskostnader och kombinera detta med en barnomsorgspeng som följer barnet, oberoende av var omvårdnaden sker.

Detta kräver en övergångstid. Desto viktigare att arbetet på en ökad marknadsmässighet inleds så snabbt som möjligt.

Följa barnet

Förslag har framförts om ett *obeskattat barnkonto* för varje barn att användas flexibelt under småbarnstiden, oberoende av om eller i vilken utsträckning kommunalt finansierad barnomsorg samtidigt används. Så länge detta *kombineras med oförändrat högt dagisstöd* flyttar det endast upp snedfördelningen av barnomsorgsstödet på en ännu högre kostnadsnivå. Någon ökad marknadsmässighet skulle det inte innebära. Kostnaderna skulle också bli betydande.

Målet bör i stället vara att den barnomsorgsavgift som kan behövas ges valfri utformning. Den bör således följa barnet, oberoende av om det vårdas av föräldrarna eller får annan god omsorg i eller utanför hemmet. Inriktningen på en sådan reform borde vara att den pedagogiskt motiverade verksamheten – motsvarande deltidsförskola för barn från t ex fyra års ålder – är avgiftsfri och att endast omsorgstider däröver betalas. Omvårdnaden i övrigt betalas av föräldrarna med hjälp av avdragsrätt och barnomsorgsavgift. (Jag bortser från att det av olika skäl – ekonomiska, sociala och andra – kan finnas anledning till nedsatt avgift.)

Står föräldrarna själva för omvårdnaden av barnen kräver neutraliteten att föräldrarna betalar arbetsgivaravgifter/egenavgifter på barnomsorgsavgiften som också beskattas och medräknas vid inkomstprövningen för bostadsbidraget. Egenavgifterna ger då motsvarande förmåner som vid förvärvsarbete. Det är inte heller rimligt att lokalkostnaderna för daghemmen generellt inräknas i barnomsorgsavgiften. Används barnomsorgsavgiften som stöd i betalningen för dagis eller för barnomsorg som an-

ordnas av föräldrarna själva kombineras detta med avdrag för styrkta barnomsorgskostnader.

Maxtaxa dyrare än regeringens beräkningar

Beräkningar som Kommunförbundet har gjort tillsammans med oberoende forskare visar långt högre kostnader för maxtaxan än de 3,4 miljarder kronor (plus 500 miljoner kronor för då säkerligen nödvändig kvalitetssäkring) som regeringen rent statistiskt räknar med. Kostnadsökningen för kommunerna beror inte bara på lägre avgifter utan också på fler barn och längre vistelsetider när det inte längre ter sig lönsamt att hålla dessa nere.

Erfarenheterna från flera kommuner visar på ett icke obetydligt samband mellan avgift och vistelsetid. Mest markant i Ragunda kommun som avskaffade sina barnomsorgsavgifter den 1 januari 1999. Vistelsetiderna ökade med drygt 50 procent och därmed också kostnaderna. Beslutet om nolltaxa har därför rivits upp.²⁷

Maxtaxepengar för liberalisering

För att snabbt vidga föräldrarnas valmöjligheter införs ett begränsat *hemvårdsstöd* efter barnets första tolv månader. Detta kan användas som ett vårdnadsbidrag av föräldrarna själva och beskattas då. Används det för att avlöna en ersättare kombineras det med avdragsrätt för nödvändiga barnomsorgskostnader.

Det är särskilt viktigt att ett valfriare system utformas så att det underlättar också för familjer med flera barn och/eller lägre och vanliga inkomster. Fler barn får som nämnts inte bli ett "överklassnöje". I Finland används ett system där hänsyn också tas till ytterligare barn under skolåldern.

27. Kommunernas ekonomiska läge, oktober 1999, Kommunförbundet.

Som ett första steg skulle hemvårdsstödet kunna utformas så här:

För ett barn på 1 eller 2 år	2 000 kronor/månad
För varje följande barn från 1 t o m 5 års ålder	1 000 kronor/månad

Liksom 1994 borde 35 procent av stödet betalas om barnen använder kommunalt finansierad barnomsorg 16–30 timmar i veckan och vid högst 15 timmar i veckan 67,5 procent av detta. Här föreslås också att hemvårdsstödet medräknas vid inkomstprövningen av bostadsbidraget om föräldrarna själva vårdar barnet. Används stödet som del i betalningen av "privat" barnvård kompletteras det med en utvidgad avdragsrätt för *barnomsorgskostnader*. Detta behandlas i kapitel 11, "Leva på sin lön!".

Ett hemvårdsstöd som det skisserade kostar runt 2,74 miljarder kronor brutto inklusive avgift till pensionssystemet. Av familjerna med 1- och 2-åringar har i genomsnitt 60 procent per år antagits använda sig av möjligheten, varav var tredje på deltid. En del av dessa använder hemvårdsstödet vid betalningen av en egen barnvårdare. Var fjärde av dem som använder reformen har antagits ha ytterligare ett småbarn.

Erhåller familjen också föräldrapenning för ett spädbarn kan de välja det alternativ som blir mest gynnsamt, föräldrapenningen eller hemvårdsstödet. Väljer de hemvårdsstödet räknas också spädbarnet med i antalet barn.

Netto efter skatt, avgifter och hänsyn till föräldrapenningen beräknas kostnaden till runt 1,53 miljarder kronor för den offentliga sektorn. Samtidigt försvinner garantibeloppet på 60 kronor under trettonde till femtonde månaden. Nettokostnaden blir då 1,24 miljarder kronor.

Samtidigt avlastas kommunerna kostnader inom den kommunalt finansierade barnomsorgen, vilket ytterligare begränsar kostnaden. Genom att fler alternativ blir ekonomiskt möjliga uppnås samtidigt *en viktig garanti* för mindre grupper och tillräcklig personal också inom den kommunala barnomsorgen.

IV. SKATT EFTER BÄRKRAFT

10. Avstamp

Sverige tar som enda land i EU eller Norge inte någon hänsyn till barn eller till make/sambo vid inkomstbeskattningen. Alla andra länder beaktar på något sätt familjernas skatteförmåga. De flesta västeuropeiska länder ger (utöver barnbidrag och flerbarnstillägg) avdrag för barn vid beskattningen. Flera länder medger också avdrag för barnomsorgskostnader och/eller någon form av vårdnadsbidrag.

I flera EU-länder, liksom i Norge, kan familjerna välja särbeskattning eller sambeskattnig enligt en gynnsammare skatteskala.²⁸ Oberoende av om landet tillämpar särbeskattning eller sambeskattnig får mestadels *båda makarna göra grundavdrag*, även om den ena saknar egna inkomster. År 1998 uppgick grundavdragen i länder som Luxemburg, Tyskland, Frankrike och Irland till ca 40 000–60 000 kronor för ensamstående och det dubbla för makar. För gift huvudinkomsttagare i lägsta skatteklassen uppgår det i Tyskland till över 150 000 kronor.

I *Norge* var grundavdraget 25 000 norska kronor och det dubbla för makar. Det får enbart göras mot ordinarie inkomstskatt, inte mot "toppskatt". I *Danmark* uppgick grundavdraget normalt till nära 40 000 kronor. Grundavdrag och skattefria belopp kan i vissa fall överföras till den andra maken.

Belgien tillämpar särbeskattning, men om t ex hustrun saknar inkomst eller har låg inkomst får 30 procent av makens inkomst beskattas hos henne, dock högst ca 70 000 kronor. Även *Finland* tillämpar särbeskattning men skattskyldiga med låga inkomster kan få extra avdrag. Familjer där något barn är under 3 år kan också få stöd för "hemvård" av barn.

28. Se *Skatter i Euro 1998*, Industriförbundet 1999.

Frankrike är det land som mest konsekvent utgår från principen att alla familjemedlemmar skall leva på samma standard. Där tillämpas därför en konsumentenhetsbeskattning. Familjeinkomsten delas med antalet konsumentenheter varvid varje förälder räknas som en och varje barn som en halv konsumentenhet. Skatten beräknas sedan på varje andel varefter skatten multipliceras med antalet andelar. Varje barn får härigenom ett halvt grundavdrag på ca 20 000 kronor – mot det dubbla för varje förälder. Detta innebär också lägre marginalskatt ju fler barnen är.

Skatt i Sverige

Även Sverige tillämpade fram till 1970 en sambeskattnig. De förvärvsarbetsmakare med mycket goda inkomster som förlorade på sambeskattningen kunde i stället välja frivillig särbeskattnig. Det stora problemet var de höga marginalskatterna som gjorde förvärvsarbete föga lönsamt för kvinnor gifta med förhållandevis välavlönade män.

Också *ensamföräldrar* beskattades efter samma gynnsammare skatteskala som sambeskattade gifta. Ensamföräldrar tillgodo- räknades därvid också dubbla grundavdrag. Dessutom medgavs såväl förvärvsarbetsmakare som ensamföräldrar ett procentuellt avdrag för *barntillsynskostnader* om de hade barn under 16 år. Detta uppgick 1966 till högst 23 000 kronor i dagens penningvärde.

Existensminimum undantogs

Även i Sverige undantogs grundavdraget tidigare ett lågt existensminimum från inkomstbeskattning. År 1971, första året med obligatorisk särbeskattnig, uppgick grundavdraget till ca 28 000 kronor i dagens penningvärde. Ensamföräldrar och familjer med hemarbetande make miste visserligen sitt ena grundavdrag men

detta kompenseras av en *skattereduktion* som motsvarade grundavdragets värde i lägre inkomstlagen.

Detta innebar att inkomster på ca 56 000 kronor undantogs från beskattning för ensamföräldrar och för makar tillsammans. Skattereduktionen för hemmama och respektive ensamförälder förlorade successivt sitt värde genom inflationen och avskaffades i samband med skatteomläggningen 1990/91. Samtidigt avskaffades rätten till *extra avdrag för existensminimum*, ett avdrag som främst kommit att användas av familjer med låga inkomster och flera barn.

Även grundavdraget har devalverats, i dag uppgår det "normalt" endast till 8 700 kr.

Allmän skattesänkning?

Den internationella konkurrensen gör det ohållbart att bevara Sveriges hårda inkomstskatt på *högre inkomster*. Det går inte att försöka locka hit utländska experter med tidsbegränsade skattelättnader och samtidigt skrämja i väg svenska experter med den svenska skattepolitiken.

Jag utgår därför från att gränsen för *statlig skatt* successivt förskjuts uppåt från dagens ca 255 000 kronor och att *värnskatten* – 25 procent på inkomster över 398 500 kronor – avskaffas. Detta skulle göra Sverige intressantare att arbeta i för både svenska och utländska medborgare och dessutom verka mindre styrande på arbetsfördelningen makar/sambor emellan. Att helt ta bort den statliga inkomstskatten kostar ungefär 3 procent av de totala skatteintäkterna eller runt 29 miljarder kronor.

Jag utgår också från att den *allmänna pensionsavgiften* på 7 procent successivt kompenseras genom motsvarande skattelättna-

der. Skatten skulle då för de allra flesta gå ned mot de 30 procent som avsågs med 1990/91 års skattereform.

De höga levnadskostnaderna i Sverige beror även i övrigt på höga skatter på arbete och höga indirekta skatter, inte minst på boendet. En *allmän nedväxling* bidrar till lägre kostnader för såväl boende, annan konsumtion som för tjänster. En sådan nedväxling tar tid. För att snabbt underlätta för de mest utsatta krävs därför en rad andra åtgärder.

EITC och svenska låginkomstavdrag

Rent tekniskt vore en *generell höjning av grundavdraget* till "existensminimum" – det förbehållsbelopp som används vid införsel i lön och utmätning – ett enkelt sätt att pressa ned de höga reservationslönerna i Sverige. På grund av våra höga levnads- och boendekostnader uppgår existensminimum redan för en ensamstående i en enrummare till över 80 000 kronor om året. Redan en höjning av grundavdraget till 20 000 kronor kan beräknas kosta ca 15 miljarder kronor. Det gör inte en sådan successiv höjning mindre angelägen.

Det finns samtidigt anledning att studera den modell för skattereduktion som används i USA och flera andra anglosaxiska länder, den s k *EITC* – the Earned Income Tax Credit. Denna utgår som en viss procent på lön eller företagarinkomst och fasas in i ett stort skikt med låga inkomster. När högsta nivån uppnåtts avtrappas skattereduktionen med viss procent av inkomster däröver. Systemet har där det används bidragit till att få in många arbetslösa i arbete.

Också Sverige har en begränsad *skattereduktion för låg- och medelinkomsttagare*. Beloppet är 1 320 kronor per år upp till en årsinkomst på 135 000 kronor. Reduktionen minskar sedan med

1,2 procent av överskjutande inkomst och upphör helt vid 245 000 kronor i taxerad inkomst.

Till denna kommer ett *förhöjt grundavdrag för låginkomsttagare*, den s k LO-rabatten. Detta liknar i så mån EITC som att det fasas in vid inkomster mellan 68 000 kr och 105 700 kronor. Marginalskatten i detta skikt blir därigenom låga 27 procent. Som högst blir grundavdraget 18 200 kronor. Därefter avtrappas det med 10 procent av inkomster däröver för att vid 205 400 kronor vara nere i det normala grundavdraget på 8 700 kronor.

Barnfamiljerna då?

Ett problem är dock att dessa båda avdrag generellt sett inte tar någon hänsyn till ekonomisk bärkraft, det kan således tillfalla hushåll som skulle behöva en ännu större skattelättnad men också makar/sambor utan barn som tillsammans har en hygglig ekonomi. En utbyggnad av systemen skulle också innebära en högre marginalskatt i de skikt där avdragen trappas av. I dag innebär de en extra marginalskatt på som mest nära 5 procentenheter.

När det gäller barnfamiljerna kommer därför främst andra åtgärder att föreslås, kombinerade med skyddsregler innebärande att skatten i vissa fall kan sättas ned om "existensminimum" annars inte uppnås. Dessa regler borde också kunna användas av dem som varit långvarigt arbetslösa för att minska behovet av tillskott av socialbidrag.

Så mycket skatt!

Låt oss först rekapitulera vilka inkomster som krävs för att nå socialbidragens "skäliga levnadsnivå" i *skolbarnsfamiljer där barnen – trots eftersträvd norm med eget rum – delar rum*. Här redogörs samtidigt för hur mycket dessa familjer betalar i inkomstskatt när de just nått upp till en snäv socialbidragsnivå.

A: Nödvändig sammanlagd inkomst i kärnfamiljer, där barnen delar rum, för att nå socialbidragsnivå

	<i>Alt I, halva inkomsten var</i>	<i>Alt II, en enda inkomst</i>
1 barn 15 år	197 700 kr	213 675 kr
3 barn 11–15 år	255 700 kr	289 300 kr
5 barn 11–19 år	331 200 kr	367 100 kr

Vid halva inkomsten var finns vid genomsnittshyra och delade rum 9 000 kronor kvar av bostadsbidraget vid 1 barn, 12 580 kronor vid 3 barn och 3 960 kronor vid 5 barn. Vid en enda inkomst är bostadsbidraget helt avtrappat oavsett barnantal.

- *Familjerna betalar samtidigt höga belopp i inkomstskatt redan när de just har nått socialbidragsnivån:* Vid halva inkomsten var (alternativ I) 57 000 kr vid 1 barn, ca 77 500 kr vid 3 barn och nästan 107 000 kr vid 5 barn. Vid en enda inkomst (alternativ II) ca 72 000 kr vid 1 barn, nära 106 000 kr vid 3 barn och över 122 000 kr vid 5 barn.

B: Nödvändig inkomst för ensamföräldrar för att nå samma snäva socialbidragsnivå

1 barn 15 år	108 500 kr
3 barn 11–15 år	105 100 kr
5 barn 11–19 år	109 700 kr

Vid angivna hyror och inkomster täcks "skäliga" barnkostnader av barnbidrag och underhållsstöd samt oreducerade bostadsbidrag, vid 1 barn på 25 140 kr, vid 3 barn på 40 320 kr och vid flera barn 46 800 kr.

- *Enföräldersfamiljer betalar samtidigt 30 000–32 000 kr i inkomstskatt trots att de knappt nått socialbidragsnivån! Och trots den s k LO-rabatten.*

C: Nödvändig sammanlagd inkomst i familjer med "sammanbragta barn" för att nå socialbidragsnivå

	<i>Alternativ I halva inkomsten var</i>	<i>Alternativ II en enda inkomst</i>
Makar utan barn	175 350 kr tills.	173 700 kr
1 barn 15 år	170 900 kr tills.	192 150 kr
3 barn 11–15 år	166 700 kr tills.	190 750 kr
5 barn 11–19 år	172 000 kr tills.	197 500 kr

Underhållsstöden för barnen inräknas inte vid inkomstprövningen av bostadsbidragen. Bostadsbidragen blir vid halva inkomsten var (alternativ I) nära 30 000 kr vid 3 barn och 35 800 kr vid 5 barn. Har familjen endast en inkomst (alternativ II) blir bostadsbidragen nära 14 000 kr vid 3 barn och 19 000 kronor vid 5 barn.

- *Dessa ombildade familjer betalar samtidigt stora belopp i inkomstskatt redan när de just har nått socialbidragsnivån! Delar familjen på hushållsinkomsten (alternativ I) blir skatten mellan 48 500 kronor och 50 000 kronor. Vid en enda inkomst (alternativ II) betalar de mellan 63 000 kronor och 66 000 kronor.*

I nästa kapitel läggs förslag som tar bättre hänsyn till barnfamiljernas skatteförmåga.

11. Leva på sin lön!

Kronofogden hade inte kunnat göra någon införsel i lönen hos de skolbarnfamiljer vi just besökt. Många barnfamiljer beskattas således, trots goda inkomster, till en nivå vid eller t o m under skattemyndigheternas existensminimum. Den inkomstskatt barnfamiljerna betalar är mestadels långt högre än de inkomstprövade bostadsbidrag de samtidigt kan erhålla. Detta är inte rimligt.

Liksom familjepolitiken i övrigt måste skattepolitiken utformas för att stödja – inte styra – föräldrarna, så att de kan ta sitt ansvar för barnen på det sätt som passar just dem bäst.

A: Den som betalar skatt skall inte samtidigt vara beroende av inkomstprövade bidrag. Bostadsbidragen omformas därför till en *särskild skattereduktion* för barnfamiljer.

B: I samband med att denna skattereduktion trappas av fasas *barnavdrag* successivt in. Barnavdragen skall motsvara de nödvändiga kostnader för barnens konsumtion och boende som familjen själv står för.

C: Barnfamiljer medges avdrag för skäliga kostnader för omsorgen om barnen. Detta möjliggör småskalig, mer skraddarsydd omsorg i anslutning till barnens egna hem men också en mer marknadsmässig avgift inom den kommunala barnomsorgen. Det är särskilt viktigt för legitimiteten att *barnomsorgsavdraget* utformas så att det kan användas för mer skraddarsydd barnomsorg också i "vanliga" barnfamiljer.

D: Hur påverkar ett barnomsorgsavdrag hemarbetande föräldrar? Borde inte vid en individuell beskattning den förvärvsarbetande få göra barnomsorgsavdrag för lön till den hemarbetande? Eller finns det enklare lösningar?

E: Skatten skall kunna sättas ned om förvärvsarbetande med stor försörjningsbörda eller den som varit långvarigt arbetslös annars inte når *existensminimum* för sig själv och sin familj. Detta skall då också gälla den som startar egen verksamhet.

F: *Det skall löna sig att arbeta.* Barnomsorgsavgift och barnomsorgsavgift gör att endast nettoinkomsten av förvärvsarbetet beskattas. Samtidigt gör barnomsorgsavgiften det tydligt att det till viss del är fråga om ett arbetsbyte och att vård av egna småbarn också är ett viktigt arbete.

G: Skattesystemet görs mer neutralt genom att "dubbla skatteklivar" på hushållsnära tjänster avskaffas.

A: Skattereduktion ersätter bostadsbidraget

Beroende på bostadskostnad och inkomst utbetalas bostadsbidrag i dag med högst 30 000 kronor per år vid 1 barn, högst 38 100 kronor vid 2 barn och högst 46 800 kronor vid 3 eller flera barn. (Se bilaga!)

Bostadsbidragens konstruktion har redan kritiserats i avsnittet *Reformera bostadsbidragen*. De kan t ex vara helt avtrappade i kärnfamiljerna innan dessa ens har nått socialbidragsnivå och i åter andra familjer följa med långt efter att denna nivå nåtts. Avtrappningen av bostadsbidragen kan i familjer med 3 eller flera barn följa med ända upp till en hushållsinkomst på 345 000 kronor.

Samtidigt har många barnfamiljer anpassat sitt boende efter dagens bostadsbidrag. Här föreslås inledningsvis inga större ändringar än att missgynnandet av småhusboende avskaffas liksom av sammanboende där någon har en mycket låg inkomst. Det senare innebär att skattereduktionen trappas av från en hus-

hållsinkomst på 117 000 kronor för såväl ensamföräldrar som för sammanboende föräldrar.

Dessutom föreslås att bostadsbidraget begränsas till högst 38 100 kronor för familjer med 2 eller flera barn. I familjer med 3 eller flera barn ersätts detta av dels barnavdrag, dels ett förhöjt *flerbarnstillägg för tredje barnet* utan de marginaleffekter som följer med bostadsbidragen. Flerbarnstillägget för tredje barnet föreslås höjas från 2 724 kronor per år till 8 160 kronor som för fjärde barnet.

Det härigenom reformerade bostadsbidraget föreslås ersättas av en *inkomstprövad skattereduktion för barnfamiljer*. Denna avräknas från slutsikten. Redan i dag kontrollerar skattemyndigheten uppburna preliminära bostadsbidrag mot taxerad inkomst för bidragsåret. På samma sätt som barnfamiljen i dag ansöker om bostadsbidrag hos försäkringskassan föreslås familjen i stället ansöka om särskild skattereduktion hos skattemyndigheten. Ändras inkomsten eller boendekostnaden under året sker samma anmälan om detta till skattemyndigheten som i dag till försäkringskassan.

De föräldrar som har för låg inkomst för att utnyttja hela skattereduktionen får ett motsvarande bidrag kontant.

B. Barnavdrag fasas in

Samtidigt med att skattereduktionen trappas av fasas *barnavdrag* successivt in. Genom en sådan infasning dämpas marginaleffekterna.

Barnavdragen motsvarar inledningsvis kostnader på socialbidragsnivå för barnens konsumtion och boende efter det dagens barnbidrag och flerbarnstillägg dragits ifrån. Beräkningarna utgår från genomsnittshyror och delade rum. Inga barnomsorgskostnader är

medräknade. Kostnadsspannen beror på barnens ålder. Ju äldre barn desto mer krävs för mat, kläder, fritid o s v.

Nödvändiga konsumtionskostnader för barn per år

<i>Antal barn</i>	<i>Efter barnbidrag och flerbarnstillägg</i>	<i>Barnavdrag</i>
1	16 000–28 000 kr	16 000 kr
2	28 000–45 000 kr	32 000 kr
3	47 000–69 000 kr	48 000 kr
4	46 000–78 000 kr	64 000 kr
5	64 000–95 000 kr	80 000 kr

En rimlig nivå på barnavdragen är, som framgår av tabellen, *16 000 kronor per barn*. Det innebär att familjerna får avdrag (men inte täckning!) för snävt beräknade barnkostnader som inte täcks av barnbidrag och flerbarnstillägg.

I tabellen har varken bostadsbidrag eller underhållsstöd räknats av från barnkostnaderna. I stället fasas barnavdragen successivt in i samband med att den föreslagna skattereduktionen för barnfamiljer avtrappas.

Kostnader för barnomsorg eller för att föräldrar går ned i arbetstid och lön när barnen kommer har inte heller beaktats i tabellen. Många ensamföräldrar jobbar deltid med en lön som knappast skulle räcka till för ens den egna försörjningen. Ett stöd motsvarande dagens underhållsstöd är en förutsättning för detta. För ensamma föräldrar med goda inkomster, liksom för utbildade familjer, har redan föreslagits en översyn av dagens schabloniserade underhållsstöd.

Statligt eller kommunalt?

Rent principiellt borde barnavdragen medges vid såväl den kommunala som den statliga beskattningen. Av kostnadsskäl föreslås avdragsrätten till en början gälla enbart vid den kommunala beskattningen.

Barnavdrag på 16 000 kronor innebär då *en skattelättnad per barn på 4 800 kronor om året* vid 30 procents kommunalskatt. Makar/sambor delar såväl skattereduktion som barnavdrag sinsemellan. Har ena maken för låg inkomst får såväl skattereduktion som barnavdrag utnyttjas av den andre. Föräldrar med mycket låg inkomst erhåller i stället "negativ skatt" med motsvarande belopp.

Infasningen av barnavdragen

Den särskilda skattereduktionen för barnfamiljer avtrappas således från hushållsinkomster över 117 000 kronor. En så låg hushållsinkomst innebär för sammanboende föräldrar en allt snävare standard ju fler barnen är. För att kompensera flerbarnsfamiljerna för detta, liksom för att skattereduktionen begränsas till högst 38 100 kronor som för 2-barnsfamiljer mot i dag högst 46 800 kronor, föreslås att delar av barnavdraget får användas redan från början i familjer med 3 och flera barn.

I övrigt avtrappas skattereduktionen med 25 procent på inkomster över 117 000 kronor. Samtidigt fasas barnavdragen in med 25 procent av inkomsten över 117 000 kronor. Detta innebär att en inkomstökning på 1 000 kronor minskar skattereduktionen med 250 kronor. Samtidigt ökar barnavdraget med 250 kronor vilket vid 30 procents kommunalskatt ger 75 kronor i lägre skatt. Netto blir marginaleffekten således 175 kronor per tusenlapp eller 17,5 procent i de skikt där barnavdraget fasas in. Mot 200 kronor per tusenlapp eller 20 procent när dagens bostadsbidrag trappas av.

Vid *1 barn* fasas således barnavdraget på 16 000 kronor in vid hushållsinkomster mellan 117 000 kronor och 181 000 kronor.

Vid *2 barn* fasas barnavdraget på 32 000 kronor in vid hushållsinkomster mellan 117 000 kronor och 245 000 kronor.

Vid *3 barn* blir barnavdraget 48 000 kronor. Av detta får 11 100 kronor användas redan vid inkomster under 117 000 kronor. Återstoden fasas in vid hushållsinkomster mellan 117 000 kronor och 264 600 kronor, där den högsta möjliga skattereduktionen upphör.

Vid *4 barn* blir barnavdraget 64 000 kronor. Av detta får 27 100 kronor användas redan vid lägre inkomster. Återstoden fasas in vid hushållsinkomster mellan 117 000 kronor och 264 600 kronor där den högsta möjliga skattereduktionen upphör.

Vid *5 barn* blir barnavdraget 80 000 kronor. Av detta får 43 100 kronor användas redan vid lägre inkomster. Återstoden fasas in vid hushållsinkomster mellan 117 000 kronor och 264 600 kronor där den högsta möjliga skattereduktionen upphör.

Vid *6 eller flera barn* ökar barnavdraget ytterligare med 46 000 kronor per barn. Detsamma gäller den del som får användas redan vid lägre inkomster.

Hushåll med lägre bostadsbidrag/skattereduktion får tillgång till hela barnavdraget så fort skattereduktionen har upphört.

Avtrappningsskikten blir snävare

I familjer med *1 barn* är skattereduktionen helt avtrappad vid en hushållsinkomst på högst 232 200 kronor mot i dag vid högst 261 000 kronor. Detta beror på att skattereduktionen kan av-

trappas snabbare – med 25 procent i stället för med 20 procent – genom att barnavdrag samtidigt fasas in. I ett begränsat skikt – mellan 181 000 kronor och högst 232 200 kronor blir dock avtrappningen i dessa familjer 25 procent därför att barnavdraget redan är infasat. Vid genomsnittshyra för en trea är avtrappningen dock avslutad redan vid en hushållsinkomst på 212 760 kronor.

I familjer med *2 barn* är skattereduktionen helt avtrappad vid en hushållsinkomst på högst 264 600 kronor mot i dag vid högst 301 500 kronor. Vid genomsnittshyra för en trea är avtrappningen avslutad redan vid en hushållsinkomst på 230 760 kronor.

I familjer med *3 eller flera barn* är skattereduktionen avtrappad vid en hushållsinkomst på högst 264 600 kronor mot i dag vid högst 345 000 kronors inkomst.

Det kan således alltså bli några ensamföräldrar eller sammanboende *med en enda inkomst* som både betalar statlig skatt (från 254 600 kronor) och får en sista del av skattereduktionen för barnfamiljer. Detta gäller då endast familjer med flera barn och i ett snävt inkomstspann mellan 254 600 kronor och högst 264 600 kronor. Utvecklingen torde dock kräva en höjning av inkomstgränsen för statlig skatt. I dag kan avtrappningen av bostadsbidragen som visats följa med ända upp till hushållsinkomster på 345 000 kronor.

Bidragsföräldrar?

Bidragsskyldiga föräldrar får inte någon del av barnavdragen. Som redan har föreslagits bör såväl *underhållsstödet* som återbetalningsskyldigheten ses över enligt Föräldrabalkens krav, d v s föräldrarna tar del i kostnaderna för barnets underhåll var och en

efter sin förmåga. Det är vidare rimligt att erhållna underhållsstöd tas med vid inkomstprövningen av den särskilda skattereduktionen liksom att bidragsförälderns utbetalda underhållsbidrag avräknas när hans/hennes rätt till del av denna skattereduktion beräknas. Med de föreslagna reformerna bör detta kunna ske i familjer med sammanbragta barn samt för ensamföräldrar med goda inkomster.

Positiv effekt

Växlingen från bostadsbidrag till *skattereduktion* och *barnavdrag* innebär att rundgången begränsas. Dessa familjestöd betalas huvudsakligen med barnfamiljernas egna inkomster! Detta innebär för många barnfamiljer ett betydande värde i sig. Räcker inkomsten inte till erhåller man negativ skatt. Även inom statsbudgeten sker en förbättring: bidrag byts mot skattelättnad. Givetvis förutsätter detta att staten betalar kostnaderna för skattereduktionen på samma sätt som för bostadsbidragen och att kommunerna kompenseras för barnavdragen.

Den ekonomiska förbättringen tillfaller främst flerbarnsfamiljerna som i dag generellt har en allt sämre levnadsnivå ju fler barnen är. Men inkomstspannen med en extra marginals katt minskar för alla barnfamiljer med låga eller vanliga inkomster genom att barnavdrag samtidigt fasas in. För familjer med 3 eller flera barn minskar skikten allra mest, från som högst upp till 345 000 kronor till som högst 264 600 kronor. Marginaleffekten begränsas där till 17,5 procent mot dagens 20 procent.

Med en friare bostadsmarknad kan den föreslagna skattereduktionen för barnfamiljer frigöras från anknytning till boendekostnad eller boendeform. Detta bör eftersträvas! Det kan kombineras med ett kommunalt bostadstillägg i kommuner med *höga hyresnivåer eller småhuspriser*.

Kostnad

Bostadsbidraget för barnfamiljer kostar i dag nära 5 miljarder kronor.

Det upphävda missgynnandet av småhusboende liksom av sammanboende där någon har mycket låg inkomst kostar ca 600 miljoner kronor. Detta motverkas av att avtrappningen föreslås ske med 25 procent i stället för med 20 procent samt av att bostadsbidragen i flerbarnsfamiljer begränsas till det som gäller för familjer med 2 barn. De sålunda reformerade bostadsbidragen beräknas kosta 4 miljarder kronor per år.

Skattebortfallet, genom att det reformerade bostadsbidraget ersätts av en *skattereduktion*, kan därigenom beräknas till *4 miljarder kronor*.

Höjningen av flerbarnstillägget för tredje barnet – från 2 724 kronor till 8 160 kronor om året som för fjärde barnet – kostar *1,1 miljarder kronor*.

Ett *kommunalt barnavdrag* på 16 000 kronor för alla barn t o m 18 år innebär ett skattebortfall på 8,88 miljarder kronor, enligt riksdagens utredningstjänst. Med de 19- och 20-åringar som uppbär studiebidrag blir skattebortfallet 9,05 miljarder kronor. Eftersom barnavdragen fasas in successivt i samband med avtrappningen av skattereduktionen för barn (f d bostadsbidraget) begränsas skattebortfallet till *7,9 miljarder kronor*.

C: Avdrag för barnomsorgskostnader

Föräldrar har ansvaret för omvårdnaden av sina barn vare sig de förvärvsarbetar eller själva tar hand om barnen. Barnomsorgskostnader måste därför ses som en nödvändig kostnad för inkomsternas förvärvande och göras avdragsgilla vid beskattningen. En förutsättning är att barnen är så små att de behöver barnomsorg liksom att utgifterna kan styrkas.

Också för "vanliga" familjer!

Det är särskilt viktigt att avdragsrätten utformas så att den kan användas för "egen" barnomsorg också av familjer med låga och vanliga inkomster. Dels genom att taket för avdragsrätten sätts tillräckligt högt, dels genom att avdraget utformas som ett *allmänt avdrag*, innan den taxerade inkomsten fastställs. Taket bör således bero på barnens ålder och antal och på förvärvsarbetets omfattning, *inte på föräldrarnas lön!* Ett rimligt tak är *personalkostnaden* per barn vid daghem, familjedaghem eller fritidshem.

Personalkostnaden uppgår i dag till runt 72 000 kronor per hel-dagsbarn *på dagis* – ca 54 000 kronor i lön samt arbetsgivaravgifter på 32,92 procent. Vid *familjedaghemmen* är motsvarande kostnad nära 76 000 kronor, varav ca 57 000 kronor i lön. Vid *fritidshemmen* blir motsvarande personalkostnad drygt 21 000 kronor, varav ca 16 000 kronor i lön.²⁹

Sammanboende föräldrar delar på barnomsorgsavdraget. De barnfamiljer som efter "allmänt avdrag" för nödvändiga barnomsorgskostnader får en låg *taxerad inkomst* kan härigenom också få del av den *särskilda skattereduktionen för barnfamiljer*. På detta sätt kan familjer med flera små barn t o m göra ett direkt arbetsbyte, utan att gå back. Barnomsorgsavdraget innebär härigenom bättre anpassning av den taxerade inkomsten till verklig bärkraft.

Monopol bryts

Ett avdrag för barnomsorgskostnader skulle tillsammans med ett reformerat vårdnadsbidrag, hemvårdsstödet, ge föräldrar betydligt bättre möjligheter att ordna för barnen i deras egen miljö. Detta kan vara särskilt viktigt i familjer med flera små barn, om ar-

29. Beräkningarna utifrån *Barnomsorg och skola*. Skolverkets rapport nr 172, 1999.

betstiden på dagis annars blir för lång eller vid obekväma arbetstider.

Den som föredrar kommunal eller motsvarande barnomsorg förutsätts genom avdragsrätten betala en motsvarande, mer marknadsmässig avgift. Barnomsorgsavdraget gör det också tydligt att det till viss del är fråga om ett *arbetsbyte*. Föräldrarna byter till viss del arbetet med barnen mot ett annat arbete där enbart nettot av arbetsbytet beskattas.

Monopol är aldrig bra, allra minst den monopolliknande situation vi i dag har inom barnomsorgen. Fler goda alternativ skulle inte bara öka valfriheten i sig utan indirekt vara en *viktig garanti* för tillräckligt små barngrupper och tillräckligt med personal inom förskolor och fritidshem.

Kostnad

Endast 5 procent av familjerna med barn från 1 till 5 års ålder använde sig 1996/97 av privat betald barnomsorg. Av skolbarnen t o m 12 års ålder hade endast 0,4 procent privat betald omsorg.³⁰

Blir kostnaderna avdragsgilla för denna redan befintliga "privata" barnomsorg skulle det som högst (vid heltidsarbete och kvalificerad barnvårdare) motsvara en avdragsrätt på 1,75 miljarder kronor, arbetsgivaravgifterna inräknade. Dessutom skulle "svart" barnomsorg effektivt motverkas genom kravet på styrkta kostnader. Rent statistiskt torde skattebortfallet bli högst runt *500 miljoner kronor*.

Föräldrar med barn på dagis eller fritis förutsätts i och med barnomsorgsavdraget betala en motsvarande högre avgift. Rent sta-

30. Demografiska rapporter 1999:3, SCB 2000.

tiskt innebär det för dessa familjer ett *skattebortfall på runt 2,7 miljarder kronor* vilket kompenseras genom att subventionerna till den kommunalt finansierade barnomsorgen minskar från dagens 34 miljarder till *31,3 miljarder*. (Den del av föräldraavgiften som motsvarar "fri lunch" vid dagis enligt regeringens riksnorm förutsätts inte vara avdragsgill.)

Barnomsorgsavgifter gör, tillsammans med det föreslagna hemvårdsstödet eller vårdnadsbidraget, att fler föräldrar kan ordna barnomsorgen i egen regi. Skattebortfallet kompenseras då mer än väl genom minskade kostnader för den kommunala barnomsorgen.

D: Grundavdrag också för hemarbetande förälder?

Små barn behöver omvårdnad och tillsyn dygnet runt, året runt. Hur värdefullt det arbetet är vet den som söker fosterhem för små barn. Här avses endast arbetet under "vanlig arbetstid".

Många tvåföräldrafamiljer vill ordna barnomsorgen genom att ena föräldern avstår från förvärsarbete helt eller delvis för att i stället ta hand om barnen. En logisk konsekvens av den individuella beskattningen borde då vara att den förvärsarbetande föräldern – *i rättvisans och symmetriens namn* – får avdrag för lön till den hemarbetande föräldern som i sin tur skattar för inkomsten och får rätt till eget grundavdrag o s v.

Låter detta invecklat? Långt enklare vore att medge hemarbetande rätt till eget grundavdrag, i första hand så länge hon/han har omsorgen om barn under ca 12 års ålder, d v s så länge barnomsorgsavgifter kan medges. Liksom i andra europeiska länder skulle detta grundavdrag dras från den förvärsarbetande makens/sambons inkomst. Skattebortfallet skulle enligt riksdagens utredningstjänst bli *100 miljoner kronor för alla samman-*

boende med barn upp till 18 år och en enda förvärvsinkomst. Sätts gränsen vid 12 år blir skattebortfallet ännu lägre, i synnerhet om vårdnadsbidrag samtidigt införs. Ett sådant ger ju hemarbetande småbarnsförälder rätt till eget grundavdrag.

Som nämnts medgavs *ensamföräldrar* tidigare rätt till såväl dubbla grundavdrag som att beskattas enligt en gynnsammare skatteskala. Att återinföra ett extra grundavdrag för ensamföräldrar skulle kosta 830 miljoner kronor. Den s k LO-rabatten innebär dock att många ensamstående deltidsarbetande föräldrar redan får göra högre grundavdrag som successivt trappas av.

Här har ett hemvårdsstöd/vårdnadsbidrag prioriterats framför ett grundavdrag för sammanboende med en enda inkomst och ett extra grundavdrag för ensamföräldrar. Det skulle underlätta också för ensamma mammor att gå ned ytterligare i arbetstid.

Skulle inget vårdnadsbidrag införas men däremot ett barnomsorgsavgift kräver logiken och etiken att ett grundavdrag återinförs. Annars blir resultatet en ytterligare diskriminering av dem som själva tar hand om sina små barn.

E: Avdrag för existensminimum

Den som trots de framlagda förslagen inte uppnår en skälig levnadsnivå medges så stor nedsättning av skatten att det som blir kvar av inkomsten räcker till "existensminimum". Existensminimum eller *förbehållsbeloppet* vid införsel i lön eller utmätning motsvarar ett något högre och mer schablonmässigt belopp än de socialbidragsnivåer jag har räknat med. (Se bilaga!)

Avdraget medges i första hand för föräldrar med mycket små barn som trots det höjda garantibeloppet inom föräldraförsäkringen eller vårdnadsbidraget inte når upp till existensminimum

eller som har stor försörjningsbörda, liksom för den som varit långvarigt arbetslös och/eller beroende av socialbidrag. Detta får då också användas vid startande av egen verksamhet, där lönsamheten inledningsvis ofta är mycket låg. Vid beräkningen av existensminimum föreslås att endast en skälig bostadskostnad får medräknas. För makar/sambor måste bådas inkomster beaktas, en lågavlönad make/sambo kan inte begära nedsatt skatt för egen del.

Vid mycket låg inkomst ges för ensamföräldrar och flerbarnsfamiljer avdraget för existensminimum prioritet framför den särskilda skattereduktionen/gamla bostadsbidraget och barnavdragen. Dessa betalas då i stället ut kontant.

Avdrag för existensminimum har förvisso brister. Förbättras den egna inkomsten kan detta ätas upp av minskade existensminiavdrag. Ett avdrag för existensminimum har samtidigt betydande fördelar framför socialbidragen.

Det innebär ett första *snabbt* sätt komma åt rundgången skatterbidrag för de mest utsatta grupperna. Det finns dessutom minst två psykologiska fördelar framför socialbidrag, dels skillnaden mellan en skriftlig ansökan en gång om året till skattemyndigheten och månatliga besök hos socialbyrån, dels att den som får existensminimum ändå klarar försörjningen med egen lön.³¹

Nackdelarna blir mindre om de föreslagna barnavdragen, barnomsorgsavdragen liksom hemvårdsstödet samtidigt införs.

31. Påpekats av JO i granskningsrapport om existensminimum 1986.

F: "Dubbla skattekilarna" på hemnära tjänster avskaffas

I Sverige har småbarnsföräldrar en genomsnittlig total arbetstid på drygt 60 timmar i veckan. Inte bara deltidsarbetande mammor utan också heltidsarbetande pappor lägger således ned många timmar på hemarbete. Detta visar att det knappast finns någon "arbetskraftsreserv" bland småbarnsföräldrar.

Detta bekräftas också av *Tjänstebeskattningsutredningen*³² som visat att det obeskattade hushållsarbetet är mycket omfattande i Sverige. Detta beror delvis på de höga skatterna på arbete som har gjort köp av tjänster mycket dyra i relation till "gör det själv". För många är därför en viktig förutsättning för att kunna gå upp i arbetstid att de dubbla skattekilarna på hemnära tjänster försvinner och föräldrarna därmed kan avlastas.

Nationalekonomen Magnus Henrekson har också visat att den genomsnittliga arbetstiden för amerikanska kvinnor i yrkesaktiv ålder ökade med 40 procent mellan 1975 och 1994.³³ Mätt på detta sätt är den kvinnliga sysselsättningsnivån 20 procent högre i USA än i Sverige. Amerikanska kvinnor har trots detta inte mindre fritid än svenska kvinnor. Detta tillskrivs främst professionaliseringen av den hushållsrelaterade tjänstesektorn.

En utvärdering våren 1999 av det danska projektet med "hjemmeservice" visade sig ha skapat många nya jobb. För statskassan innebar projektet en vinst eftersom svartarbete och kostnader för arbetslöshetsersättning minskade. Staten tillsköt där lika mycket som hushållen betalade. Liknande förslag med en skattereduktion på 50 procent för privatpersoner som betalar för hushållstjänster hemma upp till 25 000 kronor om året har lagts

32. SOU 1997:17.

33. "Kvinnors ekonomiska makt, tjänstesektorn och skatten på arbete", Magnus Henrekson i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* nr 3 1999.

i den svenska riksdagen från de borgerliga partiernas sida. Detta skulle finansieras genom bl a en minskning av anslaget till arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

12 Nytt besök i folkhemmet

De här föreslagna reformerna kostar sammanlagt 4 miljarder kronor mer än maxtaxa och ytterligare en pappamånad. Jag har därvid – lågt – räknat med att maxtaxan kostar 1 miljard kronor mer än regeringens statistiska beräkningar. Å andra sidan har jag inte räknat med besparingarna för kommunerna genom att fler kan ordna för barnen själva på hel- eller deltid.

Reformerna har en stark inriktning på familjer med lägre eller vanliga inkomster. Sambandet mellan taxerad hushållsinkomst och ekonomisk bärkraft förbättras väsentligt genom barnomsorgsavgiften och barnavgiften. Reservationslönen – den förvärvsinkomst där det blir mer lönande att förvärvsarbeta än att leva på socialbidrag eller A-kassa – sänks ytterligare genom möjligheten till avdrag för existensminimum i familjer med flera barn, eller för den som har varit arbetslös länge. De breda intervall med en extra marginalsatt på 20 procent som orsakas av avtrappningen av bostadsbidragen begränsas kraftigt genom utformningen av den särskilda skattereduktionen för barnfamiljer. Detta gäller i synnerhet för familjer med tre eller flera barn. Högsta hushållsinkomst för avtrappningen sänks där från 345 000 kronor till högst 264 600 kronor. Skattereduktionen har samtidigt givits en mer neutral utformning och styrningen begränsats. Småhusboende blir t ex ett mer realistiskt alternativ för fler barnfamiljer med lägre inkomster.

Genom att bostadsbidraget ersätts av en särskild skattereduktion, liksom genom att barnavgiften fasas in, kan fler leva på sin lön. Den extra marginalsatten begränsas normalt till 17,5 procent från i dag 20 procent. Förvärvsarbetande med låg ekonomisk bärkraft kan dessutom erhålla avdrag för existensminimum i stället för att begära socialbidrag. Det kan inte minst få betydelse för ensamföräldrar, för familjer med många barn – inte

minst många invandrarfamiljer – eller för den som har varit arbetslös länge.

Liberaliseringen av barnomsorgsstödet

Liberaliseringen av barnomsorgsstödet ger realistiska alternativ också för familjer med vanliga inkomster och flera småbarn. Det föreslagna *hemvårdsstödet/vårdnadsbidraget* förstärker möjligheten för "vanliga" barnfamiljer att själva ordna för barnen.

Genom att *barnomsorgsavdraget* utformas som ett "allmänt avdrag" sänker det familjens taxerade inkomst. Familjer med lägre inkomster kan härigenom få del av t ex LO-rabatten eller den särskilda skattereduktion som ersätter bostadsbidraget. I småbarnsfamiljer med flera barn kan föräldrarna t o m göra ett direkt arbetsbyte utan att ekonomin försämras.

Barnomsorgsavdraget möjliggör också en mer marknadsmässig föräldraavgift inom den kommunalt finansierade barnomsorgen. Det begränsar subventionerna till denna barnomsorg och förbättrar möjligheten till andra alternativ. Avlastningen av denna möjliggör samtidigt mindre avdelningar och/eller mer personal främst för de små barnens del, liksom vid fritidshemmen. Tillgången till alternativ är dessutom en viktig garanti för detta.

Även vård av egna små barn får genom reformerna ett mer marknadsmässigt värde.

Maxtaxan glömmer skolbarnen

Maxtaxan med sin ensidiga fokusering på familjer med mindre barn lämnar familjerna med barn över 10-årsåldern i sticket. En inte obetydlig del av maxtaxepengarna går genom förslagen i denna skrift som barnavdrag till *alla* barnfamiljer, även till dem med

skolbarn. Som strax skall ses innebär förslagen också förbättringar för familjer med barnen på dagis.

Vidgade möjligheter

Också *föräldraförsäkringen* reformeras med tyngdpunkt på de föräldrar som har sämst ekonomi då barnen föds.

Huvuddelen av de föreslagna reformerna vidgar möjligheterna och ekonomin hos hushåll med lägre ekonomisk bärkraft. Föräldrar ges väsentligt bättre möjlighet att av egen kraft förbättra sin ekonomi.

Nytt besök i folkhemmet

Vad skulle då de föreslagna reformerna innebära för de familjer vi tidigare har besökt?

Skolbarnsfamiljerna

Nödvändig sammanlagd inkomst i kärnfamiljer, där barnen delar rum, för att nå socialbidragsnivå

	<i>Alternativ I,</i>		<i>Alternativ II</i>	
	<i>halva inkomsten var</i>	<i>en enda inkomst</i>	<i>en enda inkomst</i>	<i>en enda inkomst</i>
	<i>I dag</i>	<i>Förslaget</i>	<i>I dag</i>	<i>Förslaget</i>
Makar utan barn	175 350	175 350	173 700	173 700
1 barn 15 år	197 700	196 000	213 675	200 200
3 barn 11–15 år	255 700	237 850	289 300	247 000
5 barn 11–19 år	331 200	289 250	367 100	308 200

Alla dessa familjer har fått väsentliga förbättringar genom införandet av barnavdragen och reformeringen av bostadsbidragen. Bättre möjligheter att bo i småhus och väsentligt snävare spann med

den extra marginals katt på 20 procent som följde med avtrappningen av bostadsbidraget. De större barnfamiljerna, liksom den som varit långvarigt arbetslös, har också möjlighet till ytterligare nedsättning av skatten genom avdrag för existensminimum.

Ensamföräldrafamiljer

Nödvändig inkomst för ensamföräldrar för att nå samma snäva socialbidragsnivå, kronor

	<i>I dag</i>	<i>Förslaget</i>
Inga barn	131 000	131 000
1 barn 15 år	108 500	108 500
3 barn 11–15 år	105 100	99 200
5 barn 11–19 år	109 700	95 800

Också ensamföräldrarna med låg ekonomisk bärkraft får förbättringar av samma orsaker som kärnfamiljerna. Även vid deltidsarbete uppkommer i flerbarnsfamiljerna utrymme för en buffert, av stor betydelse för tryggheten i ekonomin. Inkomstspannen med en extra marginals katt genom avtrappande bostadsbidrag minskar väsentligt. För ensamföräldrar med god ekonomi finns anledning att se över reglerna för underhållsstödet. Detta har diskuterats i kapitel 8 B och C.

De ombildade familjerna

De ombildade familjerna får också betydande förbättringar – genom barnavdragen och genom att inkomstskikten med en extra marginals katt begränsas radikalt. Förbättringarna motiverar samtidigt att reglerna för underhållsstöd ses över och att erhållna eller utbetalda underhållsstöd beaktas vid inkomstprövningen av den särskilda skattereduktionen. Detta borde rimligtvis underlätta för

många bidragsföräldrar att fullgöra sina skyldigheter mot barnen.

Småbarnsfamiljerna

Småbarnsfamiljernas situation förbättras radikalt genom det föreslagna hemvårdsstödet eller vårdnadsbidraget, genom barnomsorgsavgiften samt barnavdragen. Hemvårdsstödet uppgår enligt förslaget till 2 000 kronor i månaden för föräldrar med barn på 1 eller 2 år samt 1 000 kronor i månaden för ytterligare barn mellan 1 och 5 år. De föreslagna reformerna skulle bli ett konkret bevis på det allmänna uppskattning av deras arbete, oavsett om de föredrar att arbeta med de egna barnen eller med förvärvsarbete. Fler alternativ blir realistiska och garantin för god omvårdnad av barnen tydlig.

Vi besöker på nytt LO-familjen från kapitel 4, *Småbarnsfamiljers snäva val*. De har två småbarn på 15 månader respektive 3 år och båda makarna tjänar vid fullt förvärvsarbete 192 000 kronor om året. Familjen bor i en trerumslägenhet med genomsnittshyra.

Kvar/år till allt annat i förhållande till socialbidragsstandard. Kronor

	<i>I dag</i>	<i>Enligt förslaget</i>
I. En förälder hemma på heltid, den andre förvärvsarbetar heltid	-11 500	21 200
II. Föräldrarna delar på förvärvsarbete och barnomsorg	5 700	29 475
III. Båda heltids förvärvsarbete. Delad barnvårdare 110 000 kr	-3 800	75 500
IV. Båda heltidsarbetar. Daghem	77 300	86 900
När barnen blir 14 och 17 år:	88 550	98 150

Låt mig erinra om att dessa föräldrar innan de fick barn skulle ha haft ca 130 000 kronor "kvar till allt annat" om de hade bott i en vanlig tvåa.

Hemvårdsstödet/vårnadsbidraget är vid dessa ganska låga inkomster en förutsättning för att alternativen I, II och III skall bli realistiska. En delad barnvårdare, som i alternativ III, skulle sannolikt löna sig väsentligt mycket sämre än den dubbelt så dyra kommunala barnomsorgen.

Förbättringen i alternativen I och II beror främst på vårnadsbidraget på 3 000 kronor per månad för två småbarn men också på skattereduktion och barnavdrag.

Förbättringen i alternativ III beror dels på att hela kostnaden för den "halva" barnvårdarlönen på 110 000 kronor, arbetsgivaravgifterna inberäknade, blir avdragsgill, dels på barnavdragen samt vårnadsbidraget på 3 000 kronor, 36 000 kronor om året. Besparingen för den kommunala barnomsorgen genom att föräldrarna själva ordnar för barnen blir ca 150 000 kronor.

I alternativ IV har föräldrarna genom barnomsorgsavgiften förutsatts betala drygt 50 800 kronor på dagis mot i dag 32 000 kronor. De får ändå en betydande förbättring genom barnavdragen.

Det är inte ointressant att också *skolbarnsfamiljer* med samma inkomster får förbättringar genom barnavdraget. Det är knappast rimligt att småbarnsfamiljer genom en mycket kostsam maxtaxa skall ha mer "kvar till" än skolbarnsfamiljerna.

Industriarbetarfamiljen med tre småbarn

Så besöker vi på nytt industriarbetarfamiljen med *tre småbarn* på 15 månader, 3 och 5 år. Mannen i familjen tjänar alltså ca

218 000 kronor och hustrun som affärsbiträde 160 000 kronor om året vid heltid, vid 60 procents arbetstid 96 000 kronor. Ord-
nar föräldrarna själva vården av tre så små barn uppgår hem-
stödet eller vårdnadsbidraget vid heltid till 4 000 kronor i måna-
den.

**Kvar/år till allt annat i förhållande till socialbidragsstandard.
Kronor**

	<i>I dag</i>	<i>Förslaget</i>
Alternativ I:		
Mamman vårdar själv barnen	-8 700	37 600
Alternativ II:		
Pappan heltid, mamman 60 %		
Barnen knappt 6 timmar på dagis	21 500	52 900
Alternativ III:		
Båda heltidsarbetar.		
Betalar 75 % av barnvårdarlön eller 165 000 kronor	-80 800	31 300
Alternativ IV:		
Båda heltidsarbetar, barnen på dagis	51 000	70 800
Vid heltidsarbete och tre skolbarn 12, 14 och 17 år	62 000	81 900

I framför allt alternativen II, III och IV tillkommer antagligen kostna-
der för bil.

Förbättringen i alternativ II beror på barnavdragen samt ökat
flerbarnstillägg för tredje barnet. Genom avdragsrätten för barn-
omsorgskostnader har familjen förutsatts betala drygt 38 250
kronor i dagisavgift i stället för, som i dag, 27 500 kronor. Ge-

nom att barnen är mindre än 30 timmar på dagis tillkommer vårdnadsbidrag på 1 400 kr/månad.

I alternativ III erhålls 4 000 kr/månad i vårdnadsbidrag. Genom barnomsorgsavdraget blir den taxerade inkomsten 265 000 kronor. Mer har de inte kvar när deras del av barnvårdarlönen betalts. Låt mig också påpeka att verkliga dagiskostnaden för dessa tre små barn ligger på minst 300 000 kronor om året mot barnvårdarlönen på 165 000 kronor inklusive arbetsgivaravgifter.

I alternativ III får familjen således möjlighet att göra ett direkt arbetsbyte. Det kan finnas fler anledningar till en sådan lösning, t ex att hustrun av fysiska skäl har svårt att klara av kånkandet av tre så små barn samtidigt som mannen industriarbetaren delvis kan ha obekväma arbetstider.

I alternativ IV betalar föräldrarna genom barnomsorgsavdraget 58 900 kronor för dagis i stället för, som i dag, 38 500 kronor utan att ekonomin försämras. Till detta kommer det ökade flerbarnstillägget för tredje barnet samt barnavdragen som förbättrar ekonomin med 14 400 kronor.

Den ensamstående småbarnsmamman

Den ensamstående småbarnsmamman med två små barn på 1 och 3 år skulle genom del i vårdnadsbidraget och rätten till existensminimum kunna begränsa sin arbetstid ytterligare. Om barnomsorgsstödet helt har gjorts om till en barnomsorgspeng hade hon t o m haft möjlighet att ännu någon tid ta hand om barnen själv utan att detta skulle ha blivit dyrare för det allmänna.

SAMMANDRAG OCH KOSTNADER

Bostadsbidragen reformeras och omvandlas till skattereduktion

- Missgynnandet av småhusboende upphävs. Kostnad (regeringens beräkningar då regeln infördes 1997) 300 miljoner kronor om året.
- Missgynnandet av gifta/sambor där ena parten tjänar under 58 000 kronor om året upphävs. Kostnad (enligt samma beräkningar) 300 miljoner kronor om året.
- Dessutom föreslås att bostadsbidraget begränsas till högst 38 100 kronor som för familjer med 2 barn. I familjer med 3 eller flera barn uppgår det i dag till högst 46 800 kronor. (Dessa familjer kompenseras genom höjt flerbarnstillägg för tredje barnet samt genom barnavdrag.)
- Genom att barnavdrag samtidigt fasas in (se nedan) kan avtrappningen av bostadsbidragen öka från 20 procent till 25 procent. Detta liksom de lägre bostadsbidragen i familjer med 3 eller flera barn begränsar, trots förbättringarna, kostnaderna för bostadsbidragen från i dag 5 miljarder kronor till sammanlagt 4 miljarder kronor.
- Detta reformerade bostadsbidrag omvandlas till en skattereduktion för barnfamiljer på 4 miljarder kronor.

På sikt beaktas underhållsstöd/underhållsbidrag vid inkomstprövningen.

Utgifterna för bostadsbidrag försvinner härigenom. *Besparing per år 5 miljarder kronor.*

Flerbarnstilläggen

Eftersom bostadsbidragen begränsas till vad som gäller familjer med två barn kompenseras familjer med 3 eller flera barn genom införande av barnavdrag (se nedan) liksom av att *flerbarnstillägget för tredje barnet* höjs från 2 724 kronor per år till

8 160 kronor per år som för fjärde barnet. *Kostnad per år 1,1 miljard kronor.*

Underhållsstöden reformeras

- Underhållsstöden omformas till bättre överensstämmelse med föräldrarnas ömsesidiga förpliktelser enligt familjerätten. Ökade kostnader för administration för det allmänna men samtidigt lägre offentliga kostnader för underhållsstöden. Besparing ej medräknad här.

Skattelättnader

- Bostadsbidragen reformeras (se ovan) och ersätts av *skattereduktion för barnfamiljer. Skattebortfall 4 miljarder kronor.*
- *Barnavdrag* på 16 000 kronor per barn t o m 18 år samt för 19- och 20-åringar med studiebidrag införs vid den kommunala beskattningen. Detta skulle generellt kosta 9,05 miljarder kronor. Genom att barnavdragen fasas in i systemet samtidigt med att skattereduktionerna trappas av från hushållsinkomster på 117 000 kronor begränsas skattebortfallet till *7,9 miljarder kronor.*
- *Barnomsorgsavdrag* införs som "allmänt avdrag", d v s det påverkar den taxerade inkomsten. Skattebortfall ca 500 miljoner kronor för redan befintlig "privat" barnomsorg. Barnomsorgsavdrag för kommunalt finansierad barnomsorg beräknas statistiskt till 2,7 miljarder kronor. Föräldrarna förutsätts härigenom betala motsvarande 2,7 miljarder kronor mer i föräldraavgift. *Skattebortfall sammanlagt ca 3,2 miljarder kronor.*
- Avdrag medges för "existensminimum", vid stor försörjningsbörda och där kompletterande socialbidrag annars är alternativet. Skattebortfall ca 100 miljoner kronor per år.

Summa skattelättnader 15,2 miljarder kronor.

Föräldraförsäkringen vid barns födelse reformeras

- Garantibeloppet höjs från 60 kronor till 150 kronor om dagen under barnets första 12 månader. Kostnad brutto 360 miljoner kronor per år, netto 210 miljoner kronor för den offentliga sektorn.
- Vid högre föräldrapenning begränsas ersättningsnivån vid barns födelse från 80 till 75 procent av den sjukpenninggrundande inkomsten. Besparing brutto 670 miljoner kronor.
- Nej till ännu en pappamånad. Besparing brutto ca 1 200 miljoner kronor.

Summa besparingar brutto 1 510 miljoner kronor. Netto för den konsoliderade offentliga sektorn *besparing 820 miljoner kronor*.³⁴

Barnomsorgsstödet reformeras

- Föräldraavgifter inom kommunalt finansierad barnomsorg ökar med samma belopp som skattelättnaderna genom barnomsorgsavgiften. D v s detta barnomsorgsstöd minskar från 34 miljarder kronor till 31,3 miljarder kronor. *Besparing 2,7 miljarder kronor*.
- Nej till maxtaxa. (Se kapitel 9 under rubriken "Maxtaxa dyrare än regeringen beräknar".) Besparing rent statistiskt (enligt regeringens proposition) 3,4 miljarder kronor samt 500 miljoner kronor till kvalitetssäkring inom barnomsorgen. Till detta kommer kostnader för fler barn och längre vistelsetider som skulle ökat kostnaderna ytterligare. *Besparing statligt och kommunalt beräknas här till 5 miljarder kronor*.
- För att öka valfriheten införs, utöver avdragsrätt för barnomsorgskostnader, ett hemvårdsstöd (vårdnadsbidrag) på 2 000 kronor i månaden för 1- eller 2-åringar samt ytterligare 1 000

34. Riksdagens utredningstjänst efter beräkningar i mikrosimuleringsmodellen FASIT.

kronor i månaden för följande barn från 1 t o m 5 års ålder. Samtidigt avskaffas garantibeloppet under föräldraförsäkringens trettonde till femtonde månad. Efter skatt och avgifter till pensionssystemet uppkommer för den konsoliderade offentliga sektorn en nettokostnad på *1,24 miljarder kronor* (se kapitel 9 under rubriken "Maxtaxapengar för liberalisering").

- Till detta kommer minskade kostnader för småbarnen inom den kommunalt finansierade barnomsorgen genom vårdnadsbidraget. Dessa besparingar har ej medräknats här. En del av dessa förutsätts användas för mindre grupper och/eller mer personal. *Summa besparingar inom barnomsorgsstödet 6,46 miljarder kronor.*

Sammanlagt beräknas reformerna kosta 4 miljarder kronor i förhållande till maxtaxa och pappamånad. Av detta utgörs 15,2 miljarder kronor av skattelättnader och 11,2 miljarder netto av besparingar.

Inom ramen för besparingar har samtidigt betydande förbättringar gjorts av garantibeloppet inom föräldraförsäkringen, av utformningen av det förutvarande bostadsbidraget samt genom en utvidgning av barnomsorgsstödet till ett hemvårdsstöd eller vårdnadsbidrag för föräldrar som själva ordnar omsorgen av sina små barn.

Avräkning får givetvis göras mellan stat och kommun så att kommunerna inte förlorar på införandet av barnavdrag och den särskilda skattereduktion som ersätter bostadsbidragen eller staten på vårdnadsbidraget eller skattelättnaderna genom barnomsorgsavgiften.

BILAGA

Underlag

Försörjningsstödet

Socialtjänstlagens **försörjningsstöd** består av dels en *riksnorm* som fastställs av regeringen varje år, dels *skäliga, faktiska kostnader vid behov* för åtta angivna kostnadsposter.

Riksnormen för ett hushåll utgör summan av de *personliga kostnaderna* (för mat, kläder, skor, fritid och hygien) för samtliga medlemmar i hushållet och de *gemensamma hushållskostnaderna* beräknade enligt av regeringen fastställda tabeller (SFS 1999:973).

För en vuxen ensamstående blir år 2000 de *personliga kostnaderna* 2 400 kr/månad, för sammanboende 4 360 kr. Normen för förskolebarn blir vid "fri" lunch på dagis mellan 1 090 kr och 1 250 kr i månaden, vid lunch hemma mellan 1 220 kr och 1 440 kr. De personliga kostnaderna för skolungdomar varierar mellan 1 590 kr för barn 7–10 år upp till 2 140 kr för ungdomar 15–18 år.

Till detta skall läggas riksnormen för *gemensamma hushållskostnader* som innefattar förbrukningsvaror för skötsel av bostad och kläder, avgifter för dagstidning, telefon och TV-licens. Hushåll med 1 person får 600 kr för sina hushållskostnader, för 2 personer tillsammans 680 kr, för t ex 4 personer tillsammans 840 kr och för 7 personer 1 060 kr tillsammans.

Som vi ser blir dessa gemensamma kostnader lägre per person ju större hushållet är. Riksnormen blir sammantaget 3 000 kronor i månaden för en vuxen ensamstående, för makar tillsammans 5 040 kronor.

Skäligen faktiska kostnader vid behov utgörs av:

- *Hyror/boendekostnader.* När inget annat nämns utgår jag från medelhyran i riket (enligt SCB januari 2000) för lägenhet där barnen delar rum om de är fler än ett. Ensamstående eller barnlösa makar antas således bo i 2 rum och kök med en månadshyra på 3 620 kronor, med 1 eller 2 barn i trerummare med en månadshyra på 4 490 kronor, med 3 eller 4 barn i fyrrummare med månadshyran 5 520 kronor, med 5 eller 6 barn i femrummare med hyran 6 900 kr.

Kommunerna fastställer högsta godtagbara hyror beroende på hushållets storlek och de lokala förhållandena. Om boendekostnaden gör att man blir beroende av försörjningsstöd kan man bli tvungen att skaffa ett billigare boende även om hyran är lägre än den angivna. Skall normen *eget rum för varje barn* nås hänvisas de större familjerna vanligtvis till "eget" småhus, något som normalt inte tillåts annat än tillfälligt när rätten till socialbidrag provas.

Storstockholm och Storgöteborg har enligt SCB regelmässigt högre hyror än övriga områden. Relativt nyproducerade lägenheter, 1991 eller senare, har i snitt 26–27 procent högre hyror än lägenheter producerade 1961–1980.

- *Sjukvård och läkemedel.* Kostnaderna har här beräknats till för en vuxen 100 kr/månad, för makar/sambor 200 kr/månad och för varje barn 40 kr/månad. För barn uttas ofta ingen eller halv avgift vid besök hos läkare och dylikt. Frikort för läkemedel erhålls när vuxen betalt sammanlagt 1 800 kr för läkemedel och gäller i 12 månader efter första inköpet. Barnen erhåller frikort när det sammanlagt betalats 1 800 kr för dem. Läkemedelsrabatten gäller normalt inte receptfria läkemedel, vissa hostmedicin eller mediciner/vacciner i förebyggande syfte.

- *Avgifter för fackförening och arbetslöshetskassa.* Dessa beräknas till 250 kr/månad enligt FöreningsSparbanken/Institutet för privatekonomi, *Fickekonomen 2000.*
- *Hushållsel.* Dessa beräknas till 160 kr/månad för en vuxen, 190 kr för två vuxna och 30 kr/barn, enligt *Fickekonomen 2000.*
- *Hemförsäkring.* Kostnaden beräknas för en vuxen till 90 kr/månad, för makar/sambor till 100 kr/månad, enligt *Fickekonomen 2000.*
- *Arbetsresor.* Dessa beräknas till 370 kr/månad per förvärvsarbetsande vuxen, enligt *Fickekonomen 2000.*
- *Akut tandvård* och *glasögon* kan vid behov ingå också i försörjningsstödet, men har inte medtagits i mina beräkningar.

Nödvändiga kostnader för barnomsorg. Dessa varierar från kommun till kommun. De flesta kommuner har avgifter som beror på hushållsinkomsten, antalet barn och deras närvarotid. En del kommuner har enhetstaxa men hushåll med lägre betalningsförmåga får nedsatt eller ingen avgift.

Existensminimireglernas förbehållsbelopp

Förbehållsbelopp vid införsel i lön och utmätning utgörs *dels* av ett schablonbelopp beroende på om det gäller ensamstående, makar och/eller barn i vissa åldrar, *dels* tillägg för faktiska kostnader för hyra och arbetsresor.

Ensamstående (inkl fack, tandvård osv)	3 866 kr/månad eller 46 392 kr/år
Makar	6 387 kr/månad eller 76 644 kr/år
Barn t o m 6 år	2 052 kr/månad eller 24 624 kr/år
Barn 7 år och över	2 361 kr/månad eller 28 332 kr/år

Inkomstskatt år 2000

Här har räknats med en genomsnittlig *kommunalskatt* på 31,58 procent. I detta ingår också obligatorisk begravningsavgift på 0,24 procent samt genomsnittlig kyrkoavgift på 0,96 procent.

Vid beräkningarna av inkomstskatten ingår utöver kommunalskatten också *allmänna pensionsavgifter* på 7 procent.

<i>Taxerad inkomst kr</i>	<i>Grundavdrag kr/år</i>
t o m 68 000	8 700
68 100–105 700	8 784 ökat med 25 % av taxerad inkomst över 68 076 kr
105 800–111 300	18 200
111 400–205 300	18 208 minskat med 10 % av taxerad inkomst över 111 264 kr
Fr o m 205 400	8 700

Statlig skatt uttas med 20 procent på en *beskattningsbar* inkomst mellan 232 700 kr och 374 000 kronor. Därutöver är skattesatsen 25 procent.

Beskattningsbar inkomst avser taxerad inkomst efter vissa avdrag för pensionsavgiften samt för "*skattereduktion för låg- och medelinkomsttagare*" på högst 1 320 kr/år och grundavdrag enligt ovan. Reglerna innebär att man kan ha en inkomst på 254 600 kr utan att betala statlig skatt. Skiktgränsen 374 000 motsvarar 398 500 kr i taxerad inkomst.³⁵

35. Sammandrag ur *Fakta för skattebetalare 2000*.

Barnbidrag, studiebidrag och flerbarnstillägg

Barnbidraget uppgår år 2000 till 10 200 kr/barn och år. Flerbarnstillägget är för tredje barnet 2 724 kr, för fjärde barnet 8 160 kr och från och med femte barnet 10 200 kr/barn.

Gymnasiestuderande m fl under 20 år erhåller *studiebidrag* med samma belopp som barnbidraget under 9 månader per år. Har familjen inkomster under 124 900 kr per år kan den gymnasie-studerande dessutom erhålla *extra tillägg* på mellan 855 kr och 285 kr i månaden beroende på inkomsten.

Underhållsstöd

Underhållsstödet utgör 1 173 kr/månad, d v s 14 076 kr/år och barn.

Den bidragsskyldigas återbetalning beräknas efter senast taxerade inkomst, varifrån dras 72 000 kr. Vid 1 barn återbetalas 14 procent på överskjutande inkomst, vid 2 barn 11,50 procent för vardera barnet, vid 3 barn 10 procent för varje, vid 4 barn 7,75 procent och vid 5 barn 6,40 procent per barn. Procenttalet fastställs för varje barn, även för barn i den bidragsskyldigas eget hushåll. Återbetalningsbeloppet per barn kan högst bli det som betalas ut i underhållsstöd. Återbetalt belopp beaktas varken vid inkomstbeskattningen eller vid prövningen av bostadsbidrag.

Föräldrapenning vid barns födelse

I samband med att ett barn föds eller adopteras (barnet skall då vara under 10 år) kan föräldern/föräldrarna få föräldrapenning i 450 dagar, varav 360 dagar på sjukpenningsnivån. De övriga 90 dagarna utges *garantibeloppet* på 60 kr/dag. Föräldrapenningen kan tas ut för hela, tre fjärdedels, halva eller en fjärdedels dagar. Föräldrarna kan själva bestämma vem av dem som skall ta hand om barnet med undantag för en "pappamånad".

För att få föräldrapenning enligt sjukpenningnivån under de första sex månaderna måste föräldern ha varit försäkrad för en sjukpenning över 60 kr i minst 240 dagar i följd närmast före barnets födelse. För övriga sex månader som kan betalas ut enligt sjukpenningnivån finns inget krav på att ha varit sjukpenningförsäkrad över garantinivån under viss tid.

Bostadsbidrag till barnfamiljer

Bostadsbidragen till barnfamiljer består av två delar. Dels ett *särskilt bidrag* med 600 kr/mån vid 1 barn, 900 kr/mån vid 2 barn och 1 200 kr/mån vid 3 eller flera barn, dels vissa delar av bostadskostnaden över 2 000 kr/månad.

	<i>75 % av hyran mellan</i>	<i>50 % av hyran mellan</i>
1 barn	2 000–3 000	3 000–5 300
2 barn	2 000–3 300	3 300–5 900
3+ barn	2 000–3 600	3 600–6 600
	<i>maximalt bostadsbidrag</i>	<i>årsinkomst då högsta bidrag upphör</i>
1 barn	2 900 kr/mån	261 000 kr
2 barn	3 175 kr/mån	301 500 kr
3+ barn	3 900 kr/mån	345 000 kr

För makar/sambor med enbart en inkomst upphör bidragen för 1 barn vid högst 202 500 kr, vid 2 barn vid högst 243 000 kr, vid 3 eller flera barn vid högst 286 500 kr.

Högsta möjliga bostadsbidrag blir således vid 1 barn 30 000 kronor per år, vid 2 barn 38 100 kronor och vid 3 eller flera barn högst 46 800 kronor per år.

Bostadsbidraget minskas med 20 procent av inkomsten över 58 500 kronor för vardera maken/sambon respektive från 117 000 kronor för ensamförälder. Bostadsbidraget minskar om bostadsytan överstiger 80 kvm/1 barn, 100 kvm/2 barn, 120 kvm/3 barn, 140 kvm/4 barn och 160 kvm/5 barn. Bidrag under 100 kronor i månaden betalas inte ut.

Även *umgängesförälder* kan få bostadsbidrag, men enbart den del som är relaterad till hyran. Förutsättningen är att barnet/bar-
nen bor hos honom/henne periodvis och med viss regelbundenhet samt att bostaden är på minst 2 rum och kök/kokvrå med en bostadsyta på minst 40 kvadratmeter. Detta bostadsbidrag avtrappas med 20 procent av inkomsten över 117 000 kr.

REFERENSER

Agell, Anders, *Åktenskap, samboende, partnerskap*. 2 uppl. Uppsala: Justus förlag AB, 1998.

–, *Underhållsstödet : ett rättssystematiskt misstag*. Festskrift till Fredrik Sterzel. Uppsala: Justus förlag AB, 1999.

Barn och deras familjer 1998 : om familjesammansättning, separation mellan föräldrar, boende, inkomster, barnomsorg och föräldrars sysselsättning. Stockholm: Statistiska Centralbyrån (SCB), 2000. (Demografiska rapporter 1999:3.)

Barnomsorg och skola : jämförelsetal för huvudmän : resurser. Stockholm: Skolverket/Liber distribution, 1999. (Skolverkets rapport nr 172.)

Barnomsorgschecken : broschyr 3 a. Nacka: Nacka kommun, 1999.

Blomquist, Sören, *Dagis och drivkrafter : en ESO-rapport om fördelningspolitik och offentliga tjänster*. Stockholm: Finansdepartementet, 1999. (Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, Ds 1999:67.)

Bostadsbidrag till barnfamiljer och ungdomar : effekter och resultat av de nya reglerna för år 1997 : slutrapport enligt uppdrag av regeringen. Stockholm: Riksförsäkringsverket, 1999. (RFV Anser 1999:6.)

Du Rietz, Gunnar & Laurent, Birgitta, *Är det lönt att jobba?* Stockholm: SAF, 1999.

Fakta för skattebetalare 2000. Stockholm: Skattebetalarna, 2000.

Fickekonomen 2000. Red: Yngveson, Ylva & Andréen, Catharina.

Stockholm: FöreningsSparbanken/Institutet för privatekonomi, 2000.

Från bidrag till arbete : ett handlingsprogram mot utslagning och socialbidragsberoende i en tid av högkonjunktur. Stockholm: Moderaterna, 2000. (Stencil från Arbetsgruppen mot social segregation och utanförskap.)

Förslags- och beslutsprotokoll : extra partikongress mars 2000. Stockholm: Socialdemokraterna, 2000.

Hedborg, Anna & Meidner, Rudolf, *Folkhemsmodellen.* Stockholm: Rabén & Sjögren, 1984.

Henrekson, Magnus, "Hur skatter minskar kvinnors ekonomiska makt", i *Skatter & Välfärd* nr 1/2000.

–, "Kvinnors ekonomiska makt, tjänstesektorn och skatten på arbete", i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* nr 3/1999.

Lemne, Marja (red), *Med många mått mätt : en ESO-rapport om internationell benchmarking av Sverige.* Stockholm: Finansdepartementet, 2000. (Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, Ds 2000:23.)

Långtidsutredningen 1999/2000. Stockholm: Finansdepartementet, 2000. (SOU 2000:7.)

Olsson, Christina, *Bostadsbidragen under 90-talet : ett samarbetsprojekt mellan Boverket och försäkringskassorna i Blekinge-, Kalmar- och Kronobergs län.* Karlskrona: Boverket, 2000.

Olsson, Hans & Nordén, Carl J, *Befolkningsutvecklingen och den*

- framtida välfärden*. Stockholm: TCO, 1999.
- Politisk makt med oklart ansvar : Ekonomirådets rapport 2000*. Stockholm: SNS förlag, 2000.
- Reppen, Heidi Kristin & Rønning, Elisabeth, *Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 1999*. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå. 1999.
- Riktlinjer för utveckling och jämlikhet*. Socialdemokraternas extra partikongress. Stockholm: 2000.
- Rojas, Mauricio, *Välfärd efter välfärdsstaten*. Stockholm: Timbro/CVV, 1999.
- , *Efter folkhemmet, En agenda för Sveriges förnyelse*. 2 uppl. Stockholm: Timbro. 1999.
- Solberg, Bengt & Zäll, Fabian, *Farum : en yndig kommun : liberalt systemskifte i praktiken*. Stockholm: Timbro/CVV, 2000.
- Söderberg, Hans, *Inkomstskattens utveckling under 1900-talet : en vägvisare för skatteberäkningar åren 1921–1996*. Stockholm: Skattebetalarnas förening, 1996.
- Troedsson, Ingegerd, *Den kommenderade familjen : 30 år med Alva Myrdals familjepolitik*. Stockholm: Timbro, 1999.
- Trost, Jan, *Familjen i Sverige*. Stockholm: Liber, 1993.
- , *Fertility and the process of decision making*. Uppsala: Universitetet, 1990. (Family Reports, 16.)

Ty makten är din : myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige : betänkande från Kvinnomaktsutredningen. Stockholm: Fritzes, 1998. (SOU 1998:6.)

Utvecklingen inom den kommunala sektorn. Stockholm: Regeringens skrivelse 1999/2000:102.

Wahlquist, Linda, *Låt medborgaren bestämma! : kundvalssystem i Nacka kommun.* Stockholm, Timbro/CVV, 1999.

Välfärd vid vägskäl : utvecklingen under 1990-talet. Stockholm: Socialdepartementet, 2000. (Delbetänkande/Kommittén Välfärdsbokslut, SOU 2000:3.)

Ändring i socialtjänstlagen. Stockholm: Regeringens proposition 1996/97:124.

Översyn av ekonomiska familjestöd. Stockholm: Regeringens kommittédirektiv 2000:16, beslut vid regeringsammanträde den 24 februari 2000.